

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

Časopis z verejných zdrojov pod-
poril Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chochoľová,
Nicol Janočková, Ján Kačala, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Molnár Satinská,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KAČALA, Ján: Slovo čo ako spojka
so zaraďovacím významom 321
JAROŠOVÁ, Alexandra: Výrazy po-
hlavie a rod 331

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- CHOCHOL, Martin: *Od hlavi boľe-
ňa...* (Zo zemplínskej lexiky) 338

ROZLIČNOSTI

- Priezviská *Harabin* a *Harabín*.
M. Majtán 347

SPRÁVY A POSUDKY

- Dynamizmus, vedeckosť, aktivita, grá-
cia. Osem decénii Kláry Buzássyo-
vej. M. Šimková 349
Prvá svetová vojna očami (a ústami)
našich predkov. E. Dvornická
– M. Chochol 353

SPYTOVALI STE SA

- Borba – borieb či bôrb?* K. Kálmá-
nová 358
Výhospodárit'. S. Duchková 360

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka
súčasného slovenského jazyka (54).
J. Končalová 362
Obsah 52. ročníka 370
Index 52. ročníka. S. Mislovičo-
vá 374

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 51, 2018, č. 6 (10. 12. 2018). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2018

Cena 1,40 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Slovo čo ako spojka so zaraďovacím významom

JÁN KAČALA

Abstract: The word *čo* in Slovak vocabulary belongs to more word classes. Originally classified as an interrogative pronoun, it has been transposed both into a conjunction and a particle. As a subordinating conjunction it serves to introduce several types of subordinate clauses, but its use as a coordinating conjunction is not thoroughly recorded in Slovak linguistic literature. In this case it introduces the secondary predicate as a specific predicative clause, used predominantly in literary language. The author presents numerous examples of this function of the conjunction *čo* from Slovak literature and suggests a way to incorporate it into the lexicography of current standardized Slovak language.

Keywords: pronoun *čo*, *čo* as a subordinating conjunction, *čo* as a coordinating conjunction, coordinative type of the secondary predicate, conjunction *čo* in literary language.

Slovo *čo* v lexikálnej zásobe nášho jazyka zaujíma postavenie viacerých slovných druhov: pôvodné zámeno s opytovacím významom slovnodruhovým prechodom nadobudlo aj povahu spojky, pričom v rámci spojok stojí na čele viacerých typov podradených viet, a takisto povahu častice s roz-

manitými významami či významovými odtienkami, v súčasnosti teda slovo *čo* platí v spisovnej slovenčine ako zámeno, ako spojka aj ako častica. Pomerne presný obraz o tejto slovnodruhovej diferencovanosti slova *čo* prináša akademická Morfológia slovenského jazyka z roku 1966, v ktorej sa s opisom a výkladom významov a funkcií tohto slova stretne v rámci slovného druhu zámen, spojok aj častíc. Istým predobrazom opísaného stavu sa v slovenskej jazykovednej literatúre stalo už spracovanie slova *čo* v niekoľkých (dovedna piatich) samostatných heslách v Slovníku slovenského jazyka (I. diel, písmená A – K, z roku 1959), ktorý je prvým kompletným výkladovým slovníkom nášho spisovného jazyka. O viacerých samostatných heslách tu vravíme preto, že každá slovnodruhová platnosť slova *čo* – t. j. v tomto slovníkovom chápaní platnosť zámena, zámennej príslovky, častice, podradovacej spojky a citoslovca – sa v Slovníku slovenského jazyka spracúva v podobe samostatnej heslovej state, pričom všetky v slovníku uvedené slovné druhy sú označené osobitným číselným indexom (1 – 5), slúžiacim v lexikografickej praxi na signalizovanie slov spojených homonymickým vzťahom, t. j. lexikálnych homonym.

Na margo citovaných slovnodruhových označení sa žiada povedať, že predstava takzvaných zámenných prísloviiek sa v slovenskej jazykovede neujala, preto sa ani v ďalších slovníkových dielach o slovenčine *z á m e n á* s významom miesta, času, spôsobu a príčiny ako slovné jednotky s tzv. príslovkovým významom už nechápu ako príslovky, keďže sa v nich ako rozhodujúci vidí všeobecný *o d k a z o v a c í* alebo *u k a z o v a c í* význam a ten majú tieto takzvané zámenné príslovky spoločný s ostatnými zámenami. Preto sa takéto slová s príslovkovým odkazovacím alebo ukazovacím významom, signalizovaným aj formálne typickými zámennými hláskovými prvkami, oprávnene zaraďujú medzi zámená. Takýto záver aj pre našu lexikografickú prax jednoznačne vyplynul zo spracovania slovnodruhovej problematiky v spomenutej reprezentatívnej Morfológii slovenského jazyka. Toto spracovanie vyplynulo z podrobného štúdia teoretickej aj praktickej problematiky slovných druhov nielen v slovenčine, ale aj v iných, najmä príbuzných jazykoch a v ďalšom gramatickom aj lexikologickom výskume slovenského jazyka sa jednoznačne potvrdilo a ďalej rozvinulo najmä pri koncipovaní výkladových slovníkov slovenčiny, ktoré sa široko využívajú v praxi. Aj po vyše polstoročí od vydania tohto priam monumentálneho die-

la o slovenskej tvaroslovnej sústave možno konštatovať, že slovnodruhovú teória a prax uplatnená v Morfológii slovenského jazyka sa v slovenskej jazykovede všeobecne prijala a v tomto zmysle sa ukázala ako dôležité a odborné rešpektované východisko aj pri tvorbe učebných textov pre všetky typy školského jazykového vzdelávania a v praktickej výučbe.

V ďalšom lexikologickom výskume a pri lexikografickom spracúvaní jeho výsledkov sa nepotvrdilo ani jestvovanie slova *čo* ako citoslovca a príklady uvádzané v Slovníku slovenského jazyka ako citoslovcové (v niektorých prípadoch aj viazané s inými slovami do viacslovných výrazov) sa v novších lexikografických dielach zaradili napospol ako častice s rozmanitými významami. Takúto koncepciu slovných druhov, pôvodne spracovanú v citovanej Morfológii slovenského jazyka, nachádzame zachytenú aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4., doplnené a upravené vydanie z roku 2003) a v najnovšom Slovníku súčasného slovenského jazyka (písmená A – G z roku 2006 + ďalšie dva diely z roku 2011 a 2015), prípadne aj v ďalších výkladových slovníkoch skoncipovaných na pôde akademického jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra.

V Morfológii slovenského jazyka sa pri spracúvaní slova *čo* ako podrad'ovacej spojky uvádza sedem významov alebo funkcií a tie sa stali osnovou aj pri lexikografickom spracovaní tohto slova v citovaných slovníkových dielach. Krátky slovník slovenského jazyka na rozdiel od spomínaného Slovníka slovenského jazyka vychádza z iného chápania homonymie v oblasti slovnej zásoby, než sa uplatnilo v tomto staršom výkladovom slovníku slovenčiny: rovnako znejúce slová, ale s rozdielnou slovnodruhovou platnosťou a odlišnou tvaroslovnou a slovotvornou charakteristikou a utvorené slovnodruhovým prechodom sa ponímajú ako *s l o v n o d r u h o v é* (t. j. nie pravé) *h o m o n y m á* a spracúvajú sa v jednej spoločnej heslovej stati, pričom jednotlivé slovné druhy sa pri takomto spracovaní navzájom oddeľujú rímskymi číslicami a v danej heslovej stati tak utvárajú samostatné oddiely. Podrad'ovacia spojka *čo* sa v zodpovedajúcej heslovej stati v Krátkom slovníku slovenského jazyka uvádza ako druhá v poradí a člení sa tiež na sedem významových jednotiek (lexií), tie sa však celkom nezhodujú s významovou štruktúrou tejto spojky predstavenou v Morfológii slovenského jazyka.

Aj Slovník súčasného slovenského jazyka sa pridrižiava platformy slovnodruhového prechodu a takýmto spôsobom vzniknuté slová pokladá za

slovnodruhovú homonymiu, no na rozdiel od Krátkeho slovníka slovenského jazyka tieto homonymné formy tiež označuje pri heslovom slove číselným indexom a spracúva ich v samostatných heslových statiach (porovnaj príslušný výklad v úvodných *Východiskách a zásadách spracovania slovníka* v prvom diele na s. 35). Podradňovacia spojka *čo* sa tu uvádza s indexom 2 a má dovedna desať významových jednotiek (lexíí), pričom tento počet oproti predchádzajúcim dielam narástol tým, že sa tu rozlišujú štyri druhy časových viet podľa jednotlivých druhotných významových znakov.

Nás v tejto stati zaujíma v poradí siedmy význam uvedený v Morfológii slovenského jazyka na s. 718, kde sa píše: „Hypotaktická spojka *čo* má aj význam porovnávacej spojky. Používa sa zriedkavo ako členská spojka.“ Ilustruje sa dvoma dokladmi (grafické zvýraznenie používame podľa citovaného diela): Ani jeden mládenec v dedine nemal toho vzrastu **čo** Paľko. (Kukučín) – Vystúpil bych **čo** obranca. (Škultéty). Analógiu tohto významu môžeme nájsť v citovanom Slovníku slovenského jazyka (I. diel) na s. 221 ako v poradí dvanástu a zároveň poslednú významovú jednotku s takýmto výkladom: „používa sa v hlavných vetách vo význame porovnávacej spojky *ako*“ a k nemu sa pridávajú tri ilustračné príklady, z nich dva sú totožné s dokladmi v Morfológii slovenského jazyka, nový oproti nej je doklad z J. Jesenského: Upadol do tej istej choroby, *čo* rektor. Informácia o tom, že podradňovacia spojka *čo* má význam porovnávacej spojky *ako*, sa nachádza aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka na s. 101, a to ako spomínaný siedmy význam v rámci II. oddielu heslovej state spracúvajúcej slovo *čo*; opis významu je doplnený ilustračným spojením *uvládze tolko čo chlap*. Rovnaký stav nachodíme aj v Slovníku súčasného slovenského jazyka na s. 530, kde sa v heslovej stati *čo* s indexom 2 ako spomenutý desiaty význam uvádza výklad „má význam porovnávacej spojky *ako*“ a cituje sa rovnaký doklad ako v Krátkom slovníku slovenského jazyka.

Poznámka: Pri uvádzaní ilustračných dokladov v citovaných slovníkoch si možno všimnúť rozdielne pravopisné riešenie: kým v *Slovníku slovenského jazyka* sa pred prirovnávacou konštrukciou uvedenou spojkou *čo* kladie čiarka, v novšom slovníkovom spracovaní sa čiarka nepíše; táto úprava je totožná so stavom v najnovších Pravidlách slovenského jazyka z roku 1991. Čiarka sa v takých prípadoch píše iba vtedy, keď nasleduje vedľajšia veta s určitým slovesným tvarom (porovnaj 4., nezmenené vydanie z roku 2013, s. 101).

Tento prehľad relevantných informácií z Morfológie slovenského jazyka a z troch súčasných výkladových slovníkov slovenčiny bol potrebný na to, aby sme v nich konštatovali ojedinelý výskyt príkladu z diela J. Škultétyho *Vystúpil bych čo obranca*, pravdaže, ešte aj s jeho nenáležitým vecným zaradením a hodnotením v obidvoch citovaných prameňoch: v Morfológii slovenského jazyka sa tento doklad uvádza na ilustráciu významu „porovnávej spojky“, no v príklade z J. Škultétyho o porovnávaciu spojku ani o porovnávací význam daného spojenia nejde. Význam „porovnávej spojky ako“ sa tomuto dokladu neoprávnene prisudzuje aj v Slovníku slovenského jazyka a navyše sa v ňom neodôvodnene vraví, že podrad'ovacia spojka *čo* sa v takom prípade „používa v hlavných vetách (zvýraznenie je naše – pozn. J. K.) vo význame porovnávej spojky ako“. Táto formulácia je na slovníkové dielo daného typu nezvyčajná a nie celkom jasná, ale pravdepodobne vecne korešponduje s informáciou uvedenou pri úvodnej charakteristike tejto spojky, že totiž ide o podrad'ováciu a z r i e d k a v o aj o p r i r a d' o v a c i u spojku (riedenie je naše – pozn. J. K.). Keď sa tým myslelo uplatnenie spojky *čo* ako výrazu uvádzajúceho doplnok v citovanom doklade z J. Škultétyho, treba tu jednoznačne povedať, že citovaná slovníková formulácia vecne neobstojí.

Z citovaných spracovaní podrad'ovacej spojky *čo* v slovenčine je zjavné, že v týchto reprezentačných dielach chýba akákoľvek zmienka o tom, že podrad'ovacia spojka *čo* má v našom jazyku aj celkom iný ako porovnávací význam. Tento význam sme už v našej monografii o doplnku v slovenčine z roku 1971 označili ako z a r a d' o v a c í a prisúdili sme ho predovšetkým základnej spojke *ako*, ktorá sa v tejto pozícii (ako uvádzajúca výraz s funkciou doplnku) používa v našom jazyku bežne a neutrálne. Ako zaraďovací sme pomenovali aj celý j e d e n t y p d o p l n k u z hľadiska jeho významovej náplne, t. j. z hľadiska platnosti doplnkového výrazu v sémantickej štruktúre vety. Pre tento typ doplnku je charakteristické jeho vyjadrenie spojením takejto zaraďovacej spojky *ako* s podstatnými menami istých významových okruhov (bližší výklad podávame v citovanej monografii). Popri základnej spojke *ako* sa na realizáciu zaraďovacieho významu v takomto type doplnku využívajú aj sekundárne prostriedky typu *vo úlohe*, *v hodnosti*, *vo funkcii*, *v platnosti*, *v postavení*, ktoré daný významový prvok vyslovujú pregnantnejšie, pravdaže, treba ich s takýmto postavením v danej vete aj

identifikovať. Z hľadiska našej témy sa tu žiada pripojiť dôležité konštatovanie, že v našej monografii sme v kapitole o subjektovom doplnku osobitne pripomenuli fakt, že „v staršom spisovnom úze sa tu používa aj spojka *čo*“ (Kačala, 1971, s. 175, a analogicky na s. 223 vo vzťahu k objektovému doplnku) a priniesli sme naň aj doklad z diela J. Čajaka: Posledné dva riadky druhej sloky zneli v ústach jeho *čo horká o b ž a l o b a* a pádne akordy ešte zväčšovali dojem. Na s. 223 sme zároveň citovali zodpovedajúci doklad na objektový doplnok z diela F. Urbánka: *Zajmeme vás čo spoluviníčk u*.

Koncept zaraďovacieho doplnku ako istého typu doplnku z hľadiska sémantickej náplne tohto vetného člena prevzali aj autori vysokoškolskej učebnice *Súčasný slovenský spisovný jazyk*. Syntax J. Oravec a E. Bajzíkóvá (dielo vyšlo v 1. vydaní roku 1982), ktorí na s. 149 – 150 v súvisi s výkladom o doplnku *z a r a d e n i e* pokladajú za variant stavu ako najtypickejšej sémantickej náplne doplnku a ďalej píšú, že „na vyjadrovanie zaraďovania vznikla osobitná spojka *ako*. Kladiť sa vtedy, keď výraz v doplnku sám lexikálne nezaraďuje dosť výrazne podmet (predmet) do nejakej skupiny“. Iné výrazy schopné vyjadriť zaradenie nespomínajú, čo sa so zreteľom na učebnicový ráz tohto textu dá pochopiť.

Ako jednotlivosť v danej súvislosti uvedieme, že zaraďovaciu funkciu ekvivalentnej českej podraďovacej spojky *co* uvádzajú aj autori jednozväzkového *Slovníka spisovné češtiny*, ktorého 1. vydanie vyšlo roku 1978 a slovenským lexikografom mohlo slúžiť a dosiaľ môže slúžiť aj na inšpiráciu, aby pri lexikografickom opise slovnej zásoby spisovnej slovenčiny neobišli túto funkciu pri opise a výklade zodpovedajúcej podraďovacej spojky *čo* v slovenčine. Spracovanie podraďovacej spojky *co* v češtine totiž prináša aj dôležitú informáciu o konotatívnych vlastnostiach tejto spojky. Autori pri 3. význame spojky *co* v češtine uvádzajú kvalifikátor *knižný výraz* a ten možno a treba prijať aj pre platnosť zodpovedajúcej slovenskej podraďovacej spojky *čo* so zaraďovacím významom. Autori *Slovníka spisovné češtiny* opisujú význam podraďovacej spojky *co* v danej funkcii iba pomocou synonymnej českej spojky *jako* s odkazom na jej druhý význam, pri ktorom sa môžeme dočítať, že podraďovacia spojka *jako* „uvádza doplnkové výrazy (s identifikačným významom) a prístavok“, a túto funkciu ilustrujú českými dokladmi *dojel jako první; jako vzorný pracovník byl odměněn* s výkladom *jakožto* a ďalej dokladom na prístavok *stěhovaví vtáci, jako vlaštovka a rehek, už odletěli*.

Keď sme spracovanie spojok *co* a *jak* v Slovníku spisovné češtiny v skúmanom význame predstavili ako nasledovaniahodné aj pre našu lexikografiu, žiada sa upozorniť na jednu rozdielnosť, lebo uvedený odkazovací spôsob spracovania významovej náplne podrad'ovacej spojky *co* v češtine nemožno celkom mechanicky preniesť na ekvivalentnú slovenskú spojku *čo*, keďže uvádzanie spomínaného typu prístavku je v slovenčine obmedzené na spojku *ako*, kým spojka *čo* sa pri vyratúvaní v slovenčine nepoužíva. Táto funkcia spojky *ako*, ktorá sa v citovanom Krátkom slovníku slovenského jazyka formuluje ako „uvádzanie príkladu alebo výpočtu“, spracúva sa v tomto slovníku ako v poradí siedmy význam tejto podrad'ovacej spojky.

Z nášho rozboru východiskovej literatúry vychodia niektoré praktické závery a odporúčania predovšetkým pre našu lexikografickú prax. Napriek tomu, že z hľadiska stavu v súčasnej spisovnej slovenčine z významovej aj výrazovej stránky nejde pri podrad'ovacej spojke *čo* v zaraďovacom význame o živý prostriedok súčasného spisovného jazyka, je to prostriedok reálne jestvujúci v spisovnom jazyku, vyskytujúci sa predovšetkým u slovenských autorov klasickej slovenskej literatúry, a preto ho pri systematickom opise a výklade sústavy spájajúcich prostriedkov nášho spisovného jazyka nemožno obchádzať. Súčasný stav pri opise v relevantných gramatických opisoch aj pri lexikografickom spracúvaní slovnej zásoby, keď sa tento prostriedok neberie do úvahy alebo sa relevantné príklady zaraďujú a hodnotia vecne nenáležite, nezodpovedá súčasnej úrovni vedeckého poznania lexikálnych prostriedkov súčasnej spisovnej slovenčiny ani reflexii tohto poznania v zodpovedajúcej odbornej literatúre. Tento stav treba napraviť aspoň tam, kde to je možné pri prípadnej príprave nových vydání zodpovedajúcich príručiek. Máme na mysli konkrétne napríklad nové vydanie Krátkeho slovníka slovenského jazyka, v ktorom by sa potrebná úprava mohla dosiahnuť tak, že v II. oddiele heslového slova *čo* na konci opisu jeho významovej štruktúry by sa pridala nová významová jednotka ako ôsma v poradí, a to v takejto podobe: **8.** ako knižný výraz uvádza slovo s platnosťou doplnku + synonymná spojka *ako* + ilustračný príklad *vystúpil čo jeho obhajca*.

Môžeme tu spomenúť aj to, že s takýmto knižným príznakom používajú podrad'ovaciu spojku *čo* v zaraďovacom význame viacerí slovenskí autori píšuci v druhej polovici 19. a v prvej polovici 20. storočia. Sústavne ju upotrebuje napríklad prekladateľ Pavol Blaho (1844 – 1938) vo svojom

slovenskom preklade Calderónovej drámy s názvom *Stály kráľovič*, publikovanom v almanachu *Tovaryšstvo* roku 1895 v Ružomberku na s. 292 – 314 (almanach zostavil a vydal František Richard Osvald). Autor prekladu jazykovými prostriedkami v slovenčine celkove – v súhlase so španielskou pôvodinou – zvyrazňuje poetizačnú dimenziu slovenského textu a v tejto úlohe upotrebuje aj analyzovanú spojku *čo* v zaraďovacom význame. Svedčia o tom aj tieto vybrané príklady (uvádzame ich v pôvodnej jazykovej aj pravopisnej podobe):

Preto *čo stály kráľovič* vynasnažím sa na česť Bohu a mojej viere vytrvať tu vo Fezu v biednom otroctve. – Ponevác ustavičná služba nedopúšťa mi starať sa o Fernanda, jako bych milerád, teda *čo dobrý priateľ* pokúsím sa u kráľa vykonať za neho, čo sa dá. – Kráľ: *Čo otrok* nemáš práva mať vlastného majetku ani požívať dôchodky z neho. – Prinášam ti tieto kvety *čo záhadné písmy* v knihe môjho života, lebo narodiac sa za rozsvitu zory, umierajú ony o západe slnka. – Ponevác zmarená je moja žiadosť za otroka vám slúžiť, doprajte mi *čo kniežaťu* vrhnúť sa vám ku nohám.

S podobným využívaním spojky *čo* so zaraďovacím významom sa stretáme aj u mnohých ďalších slovenských autorov píšucich v danom období; uvádzame niektoré príklady:

Týmto činom Ján Jiskra z Brandýsa, *čo vodca „Táboritov“* stal sa najvyšším veliteľom kráľa Ladislava a s tým neoceniteľným ochrancom do Uhár sa dosťahovavších husitov českých (S. Cambel). – Bol lepší ani letorost; / i kým si hrdo vykračoval / *čo démon*, zhubnej slávy jun: / ostrôžok zhral mu vírny zun, / sťa v pokyn, že tam istý šľak. (P. O. Hviezdoslav) – Fredegild, kráľ Markomanov, r. 376 *čo spojenec* Rimanov válčil proti Góthom a ich vodcu zabil. (J. Kompánek; 1895) – R. 1604 dňa 17. júna „Mojses Szúnyogh de Jeszenicza...“ *čo zemský pán* činí pokonanie sa s mešťanmi Novomesta nad Kysucou vo smysle ich povinností a výsad. (F. V. Sasínek) – Pozdvihli proces proti mne *čo rebelovi, komunistovi* – opatrne vyhli titulu mne dávanému sluhovi kamarily – a ja som bol z útulku svojho vyzdvihnutý a za celých osem mesiacov na škripci ich liberalizmu držaný. (J. M. Hurban) – R. 1798 Pavol mladší Bajza prichodí *čo stoličný jurassor*. (Tovaryšstvo 1895) – Pravda istá, / že nezatieni ani Pišta / nás v pohul'anke, *čo by z Debrecína*, / no ruky pritknúť k práci – otázka iná. (I. Krasko) – V ten čas na Hrade nitrianskom meškajúcemu kráľo-

vi prišli sa pokloniť kňazi, ktorí sa mu predstavili *čo kapitulníci* chrámu sv. Emeráma. (J. Kompánek; 1895) – Ba grúne samy tam jak schody / sa poskladali popred štít, *čo rebrík* k vrchu, v jehož temä / tra balvan žitia vyložiť, / skiaď nikdy viac sa nepovali. (P. O. Hviezdoslav) – Budatýn *čo hrad*. /názov state/ (F. V. Sasinek) – Z tej hory, čo tam strmohlav / sa rúti: žitia nášho stav / *čo obraz* vzlietol v farbách dneška, / i rozvinul sa široko / a popred obzor rozkrídlený, / rán tisíc kresliac v rozjatrení / mi stanul duše pred oko. (P. O. Hviezdoslav) – R. 1760 stretáme sa v Orave s Bajzom *čo akademikom*. (J. Kompánek; 1895) – Čeština, donesená českými dost'ahovalcami, vtedy ešte omnoho viac zrozumiteľnejšia Slovákov nežli teraz, našla pripravenú pôdu a etnograficky príbuzní Slováci prijali ju *čo svoj písomný jazyk*. (S. Cambel) – V Prietrži farároval Bajza do 26. júla r. 1815, pak zaujal, praesentovaný od primása *čo patrona*, faru vo Sbehách (Uzbégh). (Tovaryšstvo 1895) – Historik *čo taký* najviac indirektne sleduje i iné tendencie, keď pokojne a predmetne prednesie opravdivú udalosť a prípadnosť. (F. R. Osvald) – Kde z jednej misky berú, jedia, / z jedného krčiazka kde pijú: / s tým ono /blaho/ ako vtáča sedá / *čo tretie* v tichú harmóniu. (P. O. Hviezdoslav) – Aj v potyku s tuzemskými samosprávnymi vrchnosťami počali Jiskrovci hneď z prvopočiatku český jazyk *čo jednací* užívať. (S. Cambel)

Od uvedených dokladov so spojku *čo* v zaraďovacom význame sa spoľahlivo odlišujú početné literárne príklady na spojku *čo* v prirovnávacom význame, hoci v nich nejde o ustálené prirovnania; tento význam sa bežne vyskytuje aj v citovanej literatúre. Uvádzame niektoré príklady na autorské prirovnania z básnickej skladby *Hájnikova žena* od P. O. Hviezdoslava, z ktorej sme citovali aj doklady v predchádzajúcom odseku:

Tým každá chvíľka hosťom blízkym, / tu práce jest, *čo hodina*; / vrtielka každá gazdiná, / vše z noci urve, keď dňa málo. – Tu ťarbavo, tam v bujnom tanci, / v podskoku samý po vrchovec / *čo divý*, pomätený *lovec* / – blesk a hrom zbrojou u boku – / sa /víchor/ zabral lesom poľovať, / švať, márnit' všetko, čo v ňom žije. – Hať sama zachce úlevu, / rozstúpi sa *čo velevráta* – / a vlny lesa švistia, plynú / víťazne víchru k potupe, / naprosto k slabej chalupe. – Tak stojí strážou do merava, / zrak v jedno miesto upretý: / na chalupu: či ozaj pláva / si tam, *čo labuť* biela, / bezpečne, v temnom smrečín mori? – No krídel jeho /času/ rozvitok, / jak z vrchu

zletel budúcnosti / čo večne bludný, ťažný vták, / ten zazrieť môžeš, áno, áno! – Včul' v podstavcov, hľa, lezie kruh / a závitky čo lesklý had, / treni ťažkú zriasil zlať.

Podrad'ovaciú spojku *čo* v zaraďovacom význame pokladáme v slovenčine za dôležitý synonymický prostriedok základnej zaraďovacej spojky *ako* a jej sekundárnych synonymných prostriedkov typu *v úlohe, vo funkcii, v platnosti, v postavení, v hodnosti, v podobe, vo forme* a podobne, ktoré zaraďovací význam vyslovujú pregnantnejšie a v porovnaní so spojkou *ako* jednoznačnejšie. V tomto význame má spojka *čo* v našom spisovnom jazyku knižný príznak. Za významovú a funkčnú paralelu spojky *čo* vo vzťahu ku spojke *ako* treba pokladať to, že obidve spojky uvádzajú zhodný substantívny, zriedkavejšie aj adjektívny typ doplnku, a to subjektového aj objektového, ako o tom svedčia aj uvedené doklady. Menej často tieto spojky uvádzajú aj prívlastok so zaraďovacím významom (tejto téme sme sa podrobnejšie venovali v samostatnej stati z roku 1971 – pozri Kačala, 1971 a).

Knižný príznak podrad'ovacej spojky *čo* nie je na prekážku, aby sa táto spojka v zodpovedajúcej odbornej literatúre spracovala ako rovnocenný vyjadrovací prostriedok popri iných podobných aj ďalších usúvzťažňovacích prostriedkoch súčasnej spisovnej slovenčiny. Knižnosť či knižné zafarbenie početných vyjadrovacích prostriedkov súčasnej spisovnej slovenčiny je jedným z dôležitých signálov bohatej štýlovej a celkovej konotatívnej diferencovanosti prostriedkov súčasného spisovného jazyka, potvrdzujúcich jej bohatosť, mnohotvárnosť a pripravenosť spisovného jazyka byť flexibilným a prispôsobivým nástrojom na saturovanie mnohostranných vyjadrovacích potrieb tvorcov a nositeľov nášho jazyka. Spojka *čo* na čele výrazu so zaraďovacím významom je nezanedbateľným prostriedkom využívaným v slovenskej klasickej literatúre a v tom zmysle je aj súčasťou sústavy spájacích prostriedkov súčasnej spisovnej slovenčiny s knižným príznakom.

LITERATÚRA

KAČALA, Ján: Doplnok v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971. 280 s.

KAČALA, Ján: Jeden typ prívlastku. (Príspevok k rozhraničeniu prívlastku a doplnku.) In: Jazykovedné štúdie 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971, s. 171 – 184.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 270 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

Slovník slovenského jazyka I. A – K. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 816 s.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Red. J. Filipec, F. Daneš. Praha: Academia 1978. 800 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 132 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Výrazy *pohlavie* a *rod*

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

Abstract: A discussion has been sparked in the media about the relatively new meaning of the word *rod*, which is different from the meanings already described in KSSJ (Short dictionary of the Slovak language). Context analysis demonstrates that the expression *rod* is linked to the differentiation of men and women, but with emphasis on their asymmetrical social roles. *Rod* (gender) as a system of socially developed differences between men and women is based in biology, but within the framework of gender studies, the anatomical differences (biological sex) are not regarded as satisfactory and universally acceptable justification of the existing social constructs and the consequent discrimination practices. The article also examines the interdependence of the appellations *pohlavie* and *rod* and their English equivalents *sex* and *gender* contingent on context, with respect to the degree of their synonymity or possible interchangeability.

Key words: gender, sex, sex-specific, gender-specific.

Výrazy *pohlavie* a *rod*, ktoré sa nachádzajú v čl. 12 ods. 2 Ústavy

Text vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

Slovenskej republiky, sú použité vo významoch, ktoré sa v súčasnosti uvádzajú v Krátkom slovníku slovenského jazyka z roku 2003 (4. vydanie; ďalej KSSJ). Obidve slová majú viacvýznamovú štruktúru, ale v danom prípade ide o konkrétne významy, ktoré v obidvoch slovníkových heslách majú poradové číslo 1. Pri výraze *pohlavie* ide o význam „súbor znakov odlišujúcich ženské (samičie) jedince od mužských (samčích)“. Pri slove *rod* je to význam „spoločenstvo potomkov pochádzajúcich z jedných prarodičov“ (napr. šľachtický rod), ale do úvahy prichádza aj význam č. 4 vyložený v slovníku pomocou synonyma „pôvod“. Za zmienku stojí fakt, že v menovanom článku Ústavy SR, v ktorom sa konštatuje, že základné práva sa zaručujú každému bez ohľadu na jeho charakteristické znaky (pohlavie, rasu, vieru atď.), stojí slovo *rod* v susedstve slov, ktoré význam „pôvod“ navodzujú: „... bez ohľadu na... majetok, rod alebo iné postavenie“.

V súvislosti s prekladom Istanbulského dohovoru (Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilí na ženách a domácejmu násilíu a o boji proti nemu, 2011), ale aj s tvorbou rôznych iných právnych predpisov sa v médiách rozprúdila diskusia okolo ani nie tak úplne nového, ako viac zviditeľneného významu slova *rod*, ktorý je odlišný od významov „spoločenstvo potomkov“ a „pôvod“ a nie je opísaný v KSSJ. Pri vykladaní tohto „odlišného“ významu sa často poukazuje na to, že ide o slovenský ekvivalent anglického slova *gender*. Význam (presnejšie jeden z významov) slova *gender* sa teda premietol do nového významu slova *rod*. Nebudeme sledovať vedecké definície tohto slova, ktoré nám ponúkajú cudzojazyčné aj slovenské odborné zdroje (v podobe voľne dostupných onlajnových glosárov a slovníkov), ale pozrieme sa na výskyty slova *rod* a *rodový* v nových typoch kontextov, aby sme si mohli vytvoriť predstavu o obsahovom náprotivku výrazu *rod* v týchto nových komunikačných podmienkach. Nejde nám teda o striktné vedeckú definíciu, ale o všeobecne zrozumiteľný výklad pojmového obsahu, ktorý sa najčastejšie objavuje pri fungovaní slova v sledovaných komunikačných situáciách a komunikačných oblastiach. Pri analýze treba prihliadať nielen na počet výskytov slova v danom význame, ale aj na dostatočnú rozmanitosť zdrojov, v ktorých tieto výskyty nájdeme. Pohľad do korpusu Omnia Slovaca III (databázy so slovenskými textami obsahujúcimi zhruba 4 miliardy slovných tvarov) nám ukáže, že slovo *rod* (v rôznych gramatických tvaroch) sa

tu vyskytuje 135 000-krát, z toho minimálne 850-krát vo význame, ktorý v KSSJ nefiguruje. Ďalej zistíme, že 47-tisícový súbor najfrekvencovanejších spojení podstatných mien s prídavným menom *rodový* obsahuje 10 % spojení s významom „spoločenstvo potomkov“ alebo „základná jednotka prvotného ekonomického systému“ (napr. *rodová línia, rodový erb, rodová aristokracia; rodové zriadenie*), ale obsahuje až 90 % spojení, ktoré s týmito významami nesúvisia, a teda nie sú opísané v KSSJ (*rodová rovnosť, rodový stereotyp, rodové štúdiá, rodová otázka, rodová rola*).

Analýza kontextov ukazuje, že výraz *rod* sa viaže na odlišovanie muža a ženy, ale pozornosť používateľov tohto výrazu je upriamená na sociálne normy a kultúrne schémy podmieňujúce odlišné postavenie muža a ženy, ich asymetrické sociálne roly. *Rod* ako sústava sociálne vybudovaných rozdielov medzi mužmi a ženami má biologické podložie, ale v rámci štúdií zaoberajúcich sa rodom sa anatomické rozdiely (pohlavie) nepovažujú za dostatočne prirodzené a všeobecne prijateľné zdôvodnenie jestvujúcich sociálnych konštruktov, napr. rozdielov v mzdách a dôchodkoch mužov a žien.

Pomenovania *rod* a *pohlavie* nie sú plne zastupiteľné. Pre anglický výraz *sex* je slovenským ekvivalentom výraz *pohlavie* a pre slovo *gender*, ako bolo povedané, je ekvivalentom pomenovanie *rod*. Nie však vždy. Pomenovanie *gender* je významovo všeobecnejšie ako slovo *sex*, pretože okrem spomínaného sociálneho a sociologického kontextu disponuje významovou potenciou, ktorá sa na konkrétnejší význam mení vďaka kontextu, najmä prívlastkom. Napr. spojenie *the entire male gender* by sme do slovenčiny preložili *celé mužské pohlavie*, pričom slovo *pohlavie* v danom kontexte funguje vo význame opísanom v KSSJ ako „súhrn mužských alebo ženských jedincov“ (tu konkrétne „muži ako celok“). Spojenie *social interaction between genders* možno preložiť ako *sociálna interakcia medzi ženami a mužmi*. Ak sa pomocou prívlastku zdôrazní biologická dimenzia javu, napr. v spojení *birth gender*, potom výraz *gender* treba chápať, a teda aj prekladať ako *pohlavie*. Takže ekvivalentom spojenia *birth gender* je *anatomické pohlavie*. Ale ani tieto špecifické prípady slovných kombinácií nič nemenia na fakte, že slová *pohlavie* a *rod* nepredstavujú voľne zameniteľné synonymá.

Povedali sme, že výraz *gender* (v substantívnom aj adjektívnom význame) je schopný v závislosti od kontextu pokryť pomerne široké spek-

trum javov týkajúcich sa interakčného vzťahu žien a mužov, teda je potenciálne mnohoaspektový, ale nie je odrhnutý od biologického podložia. Preto nás nemôže prekvapiť, že slovo *sex* (*pohlavie*) býva súčasťou definície terminologicky chápaného slova *gender* (*rod*). V dokumente Medzinárodného trestného súdu, ktorý stíha zločin genocídy a iné zločiny proti ľudskosti (Rome Statute of the International Criminal Court, 1998) je takáto definícia termínu *gender*: „For the purpose of this Statute **gender** refers to the two **sexes**, male and female within the context of society.“ Oficiálny preklad tohto štatútu (Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu) uverejnený v zbierke slovenských zákonov z r. 2002 znie: „Na účely tohto štatútu sa termín *pohlavie* chápe ako termín poukazujúci v spoločenskom kontexte na obe pohlavia, mužov a ženy.“ Tento preklad má základný nedostatok, ktorý definíciu ako celok diskvalifikuje: definované slovo sa vykladá sebou samým, a teda tu nastal jav nazývaný „definícia v kruhu“. Zjednodušene: „pohlavie je v spoločenskom kontexte pohlavie“. Nazdávam sa, že primeranejšie by bolo iné znenie: „Na účely tohto štatútu sa rozumie, že termín *rod* sa vzťahuje na dve *pohlavia* – mužov a ženy – v kontexte spoločnosti.“ Definícia použitá Medzinárodným trestným súdom v podstate korešponduje s terminologickým významom, ktorý sa vo veľkej časti odborných kruhov (v rámci spoločenských a humanitných vied) pripisuje výrazu *rod*.

Pomocou slova *pohlavie* sa vykladajú aj viaceré terminologické spojenia obsahujúce slovo *rodový*, napr. *rodové vychýlenie* – „často neúmyselné a implicitné diferencovanie mužov a žien nadradujúce jedno *pohlavie* voči druhému v dôsledku stereotypných zobrazení mužskosti a ženskosti“ (zdrojom výkladu je medziinštitucionálna viacjazyčná terminologická databáza EÚ Inter-Active Terminology for Europe; heslo dostupné online na <http://iate.europa.eu/FindTermsByLilId.do?lilId=890746&langId=en>). Definícia tohto termínu zahŕňa ďalší, bazálnejší termín, pretože sa v nej spomínajú „stereotypné zobrazenia mužskosti a ženskosti“, teda jav pomenovaný termínom *rodové stereotypy* – „pevne zvité, sociálne a kultúrne modelované predstavy o údajne typicky mužských a ženských vlastnostiach, správaní sa a o údajných typických rolách a pozíciách mužov a žien v spoločnosti“ (<http://iate.europa.eu/FindTermsByLilId.do?lilId=891354&langId=sk>).

V tzv. antidiskriminačnom zákone z roku 2004 sa vyskytuje výraz *rodová identifikácia*. Na základe analýzy používania spojenia *rodová identifikácia* možno konštatovať, že má širší význam ako *pohlavná identifikácia* a reflektuje jav sebaidentifikácie jedinca, ktorá nemusí súvisieť s jeho biologickým pohlavím (ako v prípade transsexuálnych, teda transrodových osôb) alebo súvisí s jeho objektívne nevyhraneným biologickým pohlavím (ako v prípade intersexuálnych osôb). Okrem významového vymedzenia, ktoré vyplynulo z analýzy výrazu v jestvujúcich kontextoch, možno dodať, že z formálno-jazykového (štruktúrneho) hľadiska je spojenie v poriadku. Z médií je známe, že ako samotný jav, tak aj spôsoby jeho hodnotenia a pomenovania sú v súčasnosti predmetom vyhrotenej polemiky zaťaženej emóciami. Vedecká interpretácia javu pomenovaného spojením *rodová identifikácia*, vedecké vymedzenie významu tohto výrazu a posúdenie jeho právnej použiteľnosti je vecou diskusie predstaviteľov rôznych odborných a expertných kruhov, zástupcov dotknutých osôb a pod., ale nie jazykovedcov. Dva typy terminologických spojení, ktoré sme doteraz uviedli, teda *rodové stereotypy* a *rodová identifikácia*, naznačujú minimálne to, že v rámci rodových štúdií sa riešia dve agendy.

Nezameniteľnosť, resp. problematická zameniteľnosť výrazov *pohlavie* a *rod*, ktorú sme ilustrovali na príklade definície v kruhu, sa týka aj ich odvodenín, teda adjektív *rodový* a *pohlavný*. Tí, ktorí považujú v oblasti vzťahov „muž – žena“ za jedinú realitu hodnú pomenovania len tú biologicko-anatomickú označovanú slovom *pohlavie*, neuznávajú nový význam slova *rod* („vystačíme s pohlavím“) a sú presvedčení, že všetky javy doteraz pomenované pomocou odvodeného adjektíva *rodový* (*rodová rovnosť*, *rodové stereotypy*) možno nahradiť výrazmi obsahujúcimi adjektívum *pohlavný* alebo substantívum *pohlavie*, prípadne iné súvzťažné jazykové prostriedky. Ak by sme uvažovali v tomto kľúči a chceli byť dôslední, tak potom výraz *rodová rovnosť* by za predpokladu, že nejestvuje nový význam slova *rod*, mal znamenať „rovnosť príslušníkov rôznych rodín“. Táto možnosť je čisto teoretická a prakticky sa rovná nule. Daný jav je komunikačne nerelevantný a ľudia nepociťujú potrebu pomenovať ho špeciálnym terminologickým spojením. Takže spojenie *rodová rovnosť* v súčasnosti vyjadruje výlučne „rovnosť medzi ženami a mužmi“ v zmysle takého zaobchádzania so ženami a s mužmi, ktoré je rovnaké alebo

ekvivalentné z hľadiska práv, výhod, povinností a možností. Spojenie „rovnosť medzi ženami a mužmi“ („equality between women and men“) použité v uvedenej definícii funguje aj ako neterminologické synonymické pomenovanie spojenia *rodová rovnosť (gender equality)* v dokumentoch Európskej únie a ich prekladoch. Niekedy sa popri spojení *rodová rovnosť* (14 870 výskytov v korpuse) používa v slovenských textoch aj výraz *rovnosť pohlaví* (1 710 výskytov v korpuse). Slovo *pohlavie* tu figuruje vo význame č. 2 – „súhrn ženských alebo mužských jedincov“ (KSSJ). Spojením *rovnosť pohlaví* konštatujeme nejakú abstraktnú (že by právnú?) rovnosť žien a mužov ako biologicky odlišných jedincov, a nie ako sociálne vymedzených jedincov. Takto formulovaná rovnosť nezakladá východiskovú platformu na vysvetlenie celoplošnej mzdovej diskriminácie žien. Pozrime sa na niektoré návrhy nahrádzania prídavného mena *rodový*, resp. príslovky *rodovo* inými slovami: *rodové stereotypy = mužské a ženské stereotypy*, *rodovo podmienené násilie = násilie podmienené pohlavím*. Nazdávame sa, že *rodové stereotypy* nie sú od seba nezávislé *mužské* a *ženské stereotypy*. Ďalej, ak sa druhé menované terminologické spojenie uvedie v rozšírenom kontexte – *rodovo podmienené násilie páchané na ženách*, tak po modifikácii bude dané spojenie na hranici zrozumiteľnosti: *násilie podmienené pohlavím páchané na ženách*. Prídavné meno *rodový*, resp. príslovka *rodovo* sa nedajú všade nahradiť podstatným menom *pohlavie* v nepriamom páde. Napríklad *rodové chápanie násilia*. Bude to *chápanie násilia podmienené pohlavím*? Alebo *pohlavím podmienené chápanie násilia*? Ako parafrázovať spojenie *rodovo citlivá politika*? *Politika berúca ohľad na pohlavie*?

Na záver možno konštatovať, že slovo *rod* v spomínanom novom význame „súbor sociálne vybudovaných rozdielov medzi mužmi a ženami (so zreteľom na historicky utvárané a tradíciou odovzdané sociálne a kultúrne normy podmieňujúce odlišné postavenie muža a ženy)“ a jeho odvodenina *rodový* sú súčasťou spisovného úzu, pretože sa používajú v tzv. spisovných situáciách, teda v odbornej komunikácii a v publicistike. Vo svojom novom význame však nefigurujú v KSSJ, ktorý je Ministerstvom kultúry SR vyhlásený za kodifikačnú príručku v oblasti slovnej zásoby. Dôvodom absencie daného významu môže byť aj skutočnosť, že KSSJ bol naposledy aktualizovaný v roku 2003.

LITERATÚRA

Antidiskriminačný zákon: Zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) z 20. mája 2004 č. 365/2004 Z. z. Dostupný na https://www.socpoist.sk/ext_dok-365-2004-z-zp-7967/54520c.

IATE: Inter-Active Terminology for Europe [online]. EU's inter-institutional terminology database. Dostupný na <http://iate.europa.eu/SearchByQueryLoad.do?method=loadm> [22. 09. 2018].

Istanbulský dohovor: Dohovor Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a o boji proti nemu. Istanbul 11. mája 2011. Dostupný na <https://rm.coe.int/1680462541> [22. 09. 2018]. [Preklad originálu Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11. V. 2011. Dostupný na <https://rm.coe.int/168008482e>].

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

Omnia Slovaca III Maior (18.01). Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018. Dostupný na http://sketch.juls.savba.sk/bonito2/run.cgi/first_form [22. 09. 2018].

Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu podpísaný Slovenskou republikou 23. decembra 1998 v znení zákona č. 333/2002 Z. z. Dostupný na <https://www.slov-lex.sk/static/pdf/2002/2002c140.pdf> [22. 09. 2018]. [Preklad originálu: Rome Statute of the International Criminal Court. Circulated as document A/CONF.183/9 of 17 July 1998, entered into force on 1 July 2002. Dostupný na https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf].

Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992 č. 460/1992 Zb. Dostupná na https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20170907.pdf [22. 09. 2018].

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Od hlavi boľeňa...

(Zo zemplínskej lexiky)

MARTIN CHOCHOL

Existencia organizmu medzi narodením a smrťou, pre ekonomickosť vyjadrovania nazývaná aj život, je naplnená najrôznejšími fyziologickými procesmi, zmenami a stavmi. Zďaleka nie všetky sú však príjemné a pozitívne, ba nájde sa medzi nimi aj mnoho nebezpečných. Preto ľudia už od nepamäti hľadali prostriedky a spôsoby, pomocou ktorých by sa mohli týchto zdravotných porúch zbaviť alebo ich aspoň čo najviac zmierniť.

Hoci je ľudové liečiteľstvo, spájajúce v sebe fyzické i metafyzické prístupy k obnove a ochrane zdravia, jednou z najfascinujúcejších oblastí ľudskej činnosti, predosielame, že tento článok nemá ambíciu podať čitateľovi komplexný prehľad exaktných informácií o tejto téme, ale „iba“ predstaviť mu s ňou spojenú časť lexiky zemplínskych nárečí, ktorú sa podarilo získať excerpciou archívu nárečového oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV i vlastným výskumom autora.

Dieťaťko hneď po narodení celé *pouciraľi s po(j)scilku* (placentou), aby nemalo *pehi* a *piršče/pirščiki* (vyrážky). Najmä ak bol v rodine niekto *pehati* alebo *pirščati*, na vyutieraní si dali mimoriadne záležať. Ak sa dieťa predsa len *visipalo* (dostalo výsyp), *virucili še mu pupence* alebo *pirščiki*, uvarili silný vývar z *rumencu* (rumančeka) alebo z *repika/repčika*, ktorý mu potom pri kúpaní prilievali do vody. *Kapravi očka* (karpavé) tiež vymývali vývarom z rumančeka alebo z *macerinskim mľikom*.

Iným pomerne častým detským kožným ochorením bolo *cemeňe* (det-ská seborea): *dzecku še naverh hlauki zrobila taka hruba skura, po kus še*

Príspevok vznikol s podporou grantového projektu VEGA 2/0126/18 Slovník slovenských nárečí.

i odlupovala. Postihnuté miesto natierali *s prepraženim maslom* a opatrne vičesávali *z hustim hrebinkom/hrebenkom*.

Stávalo sa, že ženy po pôrode *spadla madra* (maternica). Vtedy pre ňu ušili špeciálny pás nazývaný *mider*, ktorý jej brucho sťahoval a zároveň zospodu fixoval. Dolu sa *kapčal na gombički* (zapínal gombíkmi), aby ho nemusela pri každom močení skladať. Pri tomto, ale aj akomkoľvek inom probléme s maternicou sa odporúčalo piť čaj *z madranki* (kocúrnika), pri silnej menštruácii alebo bolesti vaječníkov si vyvarili *hluchu pokrivu* (hlučavku), *miši chvo(j)scik* (rebríček) alebo *kudzelku* (prasličku).

Aby *položnicu* (šestonedielku) niečo nerozrušilo, jej posteľ *zastavili/zascelili* (tu: zahalili od stropu zvesenou plachtou), no niekedy sa u nej napriek tomu spustila laktačná psychóza – *uderilo jej mlieko (do hlavi)*. Proti tomu nebolo lieku, len ju udržiať v tichu a v pokoji a neustále ju *pokradzme* (ukradomky) pozorovať, aby neublížila sebe ani svojmu dieťaťku.

Ak bolo dieťa príliš *zarevani* (urevané) a nechcelo spať, uvarili *makoviňe* (vývar z nezrelých makovic), z ktorého mu dali vypiť len *paru kapočki* (zopár kvapôčok) v mlieku alebo vo vode. Pravda, vždy tu bolo aj isté riziko predávkovania (hoci u nás pestované druhy maku obsahujú len pomerne málo ópia), snažili sa tým však predísť inému problému: keby si totiž *virevalo pupok* (dostalo pupočnú prietrž), vedeli by mu pomôcť len tak, že by mu bruško pevne zviazali *do peľuški* (plienočky), *žebi se pupog ucahnul nazat*.

Neustávajúci plač však mohol byť aj príznakom rôznych ochorení či nepriaznivých stavov, ktoré bolo treba riešiť. Napríklad *kol'ki* (plynatosť, nafukovanie) dieťaťku liečili tak, že z obruby studne pozbierané *vrablački* (vrabčí trus) rozpustili v teplom mlieku a tento roztok mu dali vypiť – od toho mu vraj zaručene *podalo* (uľavilo sa).

Dodnes frekventované kvasinkové ochorenie ústnej sliznice najmä malých detí *žebre/žabre* (soor) ošetrovali tak, že biely povlak vytierali *z brouzu* (so sódou bikarbónou) pomiešanou s práškovým cukrom, prípadne s ružovým medom kúpeným *u patikoj* (v lekárni).

Pri podozrení, že ho niekto nesprávne chytil alebo ním neopatrne pohol, dieťa *premeriali*: chytili ho krížom za pravú rúčku a ľavú nôžku (potom opačne) a potiahli ich smerom k sebe, *či se zejdze locek s kol'enkom*. *Kec se žezešlo, ta bulo dzecko pošibani/sibnuti* a muselo podstúpiť takúto procedúru: *pomajscil'i brušok* (tu: pomasírovali bruško), *ulapili za noški*, *postrasali*, *počmurkali* (po-

cmukali) a obracili na brušok, porozmajscali chripčik (chrbátik), zaš podzvihli za noški, postrasali, pocmurkali a položili na chribet. Niekedy to bolo treba zopakovať aj dva-trikrát. Ak to nepomohlo, išli s ním za (valalsku) babu/babičku (za babicu), že mu spadlo z oči/z oč, zried. aj z uč (bolo urieknuté).

Na zbavenie úreku bolo viac postupov. Niektoré boli všeobecne známe, iné úmyselne opriadané tajomstvami, takže o väčšinu z nich sme zrejme prišli spolu s ich nositeľmi. Napríklad mohli (so vzostupnou náročnosťou):

– *pouciradz dzecko z ošíkanu peľuchu* (pomôčenou plienkou – musel to však byť jeho vlastný moč),

– *spl'uvadz ho/mu*, napríklad takto: *na spag ruki* (opak ruky, konkrétne na nechťovú stranu prstov) *popl'uvadz a prežehnadz na čolko* (čielko), *na ručki i na kolenca (u) meňe oca i sina i ducha svatoho, aľe amen ñepovedzec, a vec pouciradz narubi do šurca abo do podolka* (zástery alebo spodnice),

– *uhl'iki mu rucic* (novšie aj *švabl'iki*, čiže zápalky): ešte žeravé kúsky zhoreného dreva za odriekania rôznych zaklínadiel či modlitieb povhadzovali do vody, z ktorej sa mu potom dali napit'. Napríklad po prvom uhlíku povedali *chlopoj pot kalap*, po druhom *žeňe pot čepec* a po treťom *dziuce pod varkoč* – a podľa toho, ktorý z nich vo vode klesol najhlbšie, zúžili okruh podozrivých pôvodcov urieknutia.

Obeťou urieknutia sa však mohol stať hocikto, aj väčšie deti, ba aj dospeli. Preto náchylným ako prevenciu priväzovali na ruku *červeni pantliček* (stužtičku) alebo *červenú ňitku/cverenku*.

Z chorôb väčších detí nemôžeme nespomenúť *osipki* a *koži ošpice* (ovčie kiahne). Pacientov držali v teple a aplikovali im lekárom predpísané masti a iné lieky, tradičný liečebný postup či prostriedky sa však už zistiť nepodarilo. Dopracovali sme sa len k jednej neinvenčnej rade: *ñešmi še škobl'ic* (expr. škrabať sa), *bo pozdzira chrasti a vedz ostaňe rapavi*. Pomerne častý bol v minulosti aj tzv. *somarski kašel'* (čierny kašeľ) a *sucha chorojs(c)/chorota* (tuberkulóza), pri ktorých sa chorému dieťaťu okrem inej liečby snažili ul'aviť tým, že ho *nošili ponad vodu, žebi še mu ľechčejši dichalo*.

Zvýšená teplota často signalizovala rôzne problémy, na ktoré kedysi poznali len jeden univerzálny liek: *viznojic še* (vypotiť sa). Keď niekoho *žima bila* (mal zimnicu), najlepšie bolo *nahul'ac še, zababušic še* (expr. naobliekať sa), ľahnúť si do perín a piť horúce nápoje: čaje z *ľipi, chabžini* (bazy) alebo *prevareni vino*.

Natki (nádchy) a prechladnutia sa snažili zbaviť pomocou *cibuľi*, *cesku* (cesnaku, N sg. *cesnok*), *medu*, *d'umbiru/d'ungviru* (d'umbieru), *kvasnej/kvasnej kapusti* a *sverboritok* (šípok). Kašľu zas odpomáhali čajmi z *macerinskej duški*, *hluchej pokrivi*, *panbožkovich kolačkou* (slezu), *bapki/bapčoho lisca* (skorocelu), *medouňici/sisalki* (pl'úcnika), *maďoranu* (majoránu), *bedreňiča* (bedrovníka) či *bobouňika* (veroniky). Pri podozrení na zápal dýchacích ciest natierali hrud' nejakým *šmaľcom/smaľcom* (masťou živočíšneho pôvodu), najlepšie z *huski*, *kački* alebo z *borsuka/borsuga* (jazveca). Sprievodné príznaky zápalu močových ciest zmierňovali tiež čajmi: *s kuzdelki* (prasličky), *z ľipi*, koreňa *piru* a z *agatovoho/agacovoho kvetu*.

Keď niekoho bolelo hrdlo, *dzvihaľi mu čopki*. To sa robilo tak, že nešťastníka posadili na stoličku (najlepšie nízku), niekto ho oboma rukami schmatol za vlasy na vrchu hlavy a z celej sily ťahal nahor. Mechanizmus fungovania tohto zákroku je dodnes záhadou. Ľahšie pochopiteľnou alternatívou boli teplé obklady: *cepli bandurki* (zemiaky) *abo popel*, *abo i zohrata sul' – zakrucilo še do rendi* (handry) *a okrucilo še na šiju*. Odporúčalo sa piť *rumencovi*, *repikovi/repčikovi* *abo duškovi čaj/tej*, alebo ním *bul'kac* (tu: kloktat').

No ak *horučka* dlho neustupovala, bolo ju treba *zbijac*: chorému prikľadali na ruky a na nohy mokré handry alebo ho celého zakrútili do mokrej plachty. Voda na obklady nemala byť *mocno žimna* (veľmi studená), aby ho *nechopili charče/kurče* (nechytily kľče), a niekedy do nej pridávali aj ocot. Ak niekto blúznil, rozprával z horúčky, povedali, že *pl'ece na hluchtaňu*, a to už bol nebezpečný stav.

Ale vráťme sa k menej hrozivým, hoci takisto nie práve príjemným zdravotným stavom. Na *bol'aci* (boľavý) zub sa dávali teplé obklady; okrem spomenutých vraj veľmi dobre zaberali čerstvé *kobul'anki* (kobylynce), no nie každý si mohol dovoliť na ten prípad držať doma koňa. Okolie zuba si natierali alkoholom (napr. *sorborsesom/šorborsesom*, čiže francovkou), a ak v ňom bola diera, snažili sa do nej napchať *dohan/duhan* alebo cesnak, *žebi zahlušilo*. *Ostaňna garadiča* (doslova: posledný schod, tu: „ultima ratio“) bola návšteva u *kovaľa* (kováča).

Keď sa niekomu *zrobili kuciki* (opar), vytieral si ich rubovou stranou nejakého kusu šatstva (alebo aspoň spakruky), a to zásadne smerom do stredu úst, nie von. Účinnosť tohto postupu značne zvyšovalo namočenie do *pal'en-*

ki, ktorou sa liečili aj *poduti gambi* (opuchnuté pery), ak bol príčinou herpes. No pery mohli opuchnúť aj vtedy, keď si niekto *porušal ho(j)sceec* (opuchol a dostal výsyp), najčastejšie niečím, čo zjedol alebo vypil, takže zrejme išlo o nejakú formu alergie. Napríklad o cibuli sa všeobecne usudzuje, že je *hoscovita* (alergénna?), no rôznym ľuďom mohli uškodiť rôzne potraviny.

S iným významom slova *hosceec* sa stretávame napríklad v spojení *hoscedz mu pokrucil ruki* – vtedy ide buď o reumu, alebo o stav silného kŕča spôsobený značným podchladením: *ženi popremarzal'i ruki, kedz u žime rajbaľi u žimnej vodze*. Bola aj taká nadávka: *hoscedz bi ci ruki olamal* – to sa považovalo za veľmi kruté želanie.

Keď sme už spomenuli potraviny, tie sú častým spúšťačom najrôznejších zdravotných problémov. Od niektorých *peče zaha* (páli záha), dokonca niekedy *še chľista usika* (vznikne reflux). Vtedy je najrýchlejšou (hoci nie práve najzdravšou) pomocou vypiť za lyžičku *brouzi* s vodou, starším receptom bolo zjesť kúsok *čerstvoho chľeba* (staršieho, tvrdkavého). Ak niekto *dristal/drizdal, prechodzilo priž ňoho, mal sračku*, slovom *prehaňalo ho*, jedol postrúhanú *marcheu* (mrkvu) a pil *tarkovi čaj/tej* (trnkový), novšie aj vodu z rozvarenej *kaši* (ryže). „Na opačnej strane spektra“, t. j. keď niekoho *spiralo, zapeklo* či *zabardzilo*, varili mu *sušení šľiuki*, pričom najprv mal vypiť vzniknutú *vodu* (tu: liečivú vodičku) a následne zjesť aj tie slivky. Niekomu viac pomohlo zjesť niekoľko lyžíc *oleja z lenovoho semencu* (ľanového semena; *semeňec* = akékoľvek drobné semeno v látkovom zmysle slova).

Lepšie trávenie napomáhali napríklad čaje z *pokrivi* (žihľavy), *pumpavi* (púpavy), *mišich chvo(j)scikou*, *pal'iňa/pal'iňča* (paliny), *krutometi/krutej meti* (mäty), *čekanki* (čakanky), *cintoriji* (zemežlče), *bobouňika*, *rumencu* a *macerinskej duški*, z ktorých proti *rucaňu* (vracaniu) najlepšie zaberala mäta. *Boľečku* (bolesť žalúdka alebo čriev – *kedz boľelo udnuka*, mohla to byť aj kolika) najčastejšie liečili tak, že *potarhaľi na driku* (postihnutému sa palcami a ukazovákmi oboch rúk naťahovala prudkými trhnutiami koža popri chrbtici, kým sa neozval pukavý zvuk), prípadne mu ešte *poma(j)scil'i križe* nejakou masťou. Koho *dulo/pušilo* (nadúvalo), mal dôkladne požuť a prehltnúť za lyžičku *kminku/raški* (rasce). A koho *kurčilo* (mal žalúdočné kŕče), pil čaj z *agatovoho kvetu, bedreňiča, rozmariji* (rozmarínu), *kolački/chlopskoho šerca* (bodliaka)

alebo *biloho kminku/bilej raški* (feniklu), chlapi radšej trochu *paľenki s poprom* (čiernym korením) *abo z d'umbirom*. Liečivú bylinu *kurčovo žele/zile* a jej používanie sa, žiaľ, zatiaľ overiť nepodarilo. Slovník slovenských nárečí ju síce identifikuje ako rozhodník, vzhľadom na opis v nárečovom texte (*rošňe jag moch, take drobňeňenke červenke kvitochki, take mochnate, u štetku maju take drobňeňenke belauke*) však o tom máme isté pochybnosti.

No ak *dakoho chopil/schvatal čemer*, čiže *ščemeril še*, bolo mu treba nájsť na zápästí *hirku* (hrčku), tú dôkladne rozmasírovať a následne mu niekoľkokrát *pozbijac zapesca dovedna* (poudierať zápästia o seba). Ak sa hrčka nenašla, *roščuchaľi* (rozšúchali, tu: rozmasírovali) *mu ruki od zapesca po lokec*, niekedy zabralo aj máčanie v teplej vode. Inou metódou bolo *pri-ložidz na bruh zohratu pokričku*.

Pozrime sa teraz bližšie aj na niektoré ochorenia pokožky. Pri *šverbeč-koch* (svrabe) si postihnuté miesta natierali sírnou masťou – žiaľ, staršie liečebné postupy sme už nezistili. Vraj pomáhalo držať chorého v teple – ak majú niekde prekúrené, dodnes sa hovoriť: *natopeno tu jag na šverbečki*. Ako sa ošetrovali *piršče* u detí, sa už spomenulo; u dospelých sa to nepovažovalo za taký vážny problém, preto si ich niekedy len *našče rano* (ráno nalačno; trochu pren. skoro ráno) *poščuchaľi z lačnu šlinu*. Na *boľaki/vredi* (N sg. *vrid*) si prikladali a priväzovali v pálenke namočené tenké plátky slaniny, až kým *še ňevidal štrižeň* (stržeň), a potom sa už vred zahojil.

Kura ric (bradavica), ktorá vraj vznikala po kontakte pokožky s vodou, z ktorej pili sliepky, sa liečila zásadne v noci, a to len počas poslednej fázy mesiaca. Bolo treba natrieť ju čiernou tekutinou zo zrelého *hnojňika* (druh huby), počúchať nejakým *kaminkom* – podľa iných *dreukom* či *kostočku* (kostičkou) – a zahodiť ho za seba so slovami: *žebi ši odešlo tak, jak tod mešačog odejzde*. Inou metódou bolo bradavicu silno stiahnuť nitkou, *zaviazadz na cholpik* (uzlík) a tú nitku potom *dac pod riňouku* (odkvapovú rúru) *pohňic*.

Ošetrovanie kurieho oka si vzhľadom na koncíznosť textu dovoľíme opísať citovaním informátorky: *kuri oko treba fajňe rozmočic, rozdlubadz z ihlu abo z nožničku, pomišac smaľec zos salicilom a do toho nachpac, tri dñi trimadz u rendočkoj okruceni a ňeumivac, až vedz roskrucidz a vilupnuc*. V prípade potreby opakovať.

Ak sa niekomu podarilo *spic še na slunku* („spieť sa“, spáliť sa), natieral sa *s kislím m'likom*. Preto si toho, kto bol príliš *spečeni*, často doberali, že *može še i sir* (tvaroh) *odohreje na ňim*. Popáleniny sa natierali vaječným *bilkom* alebo *o'ejom*. A k nepriaznivým stavom pokožky možno priradiť aj to, keď sa niekto *popig na pokrive* – najmä deťom postihnuté miesta „ošetrili“ počúchaním z *mišim chvoscom*.

Kedz uderil cireň alebo *ščamba* (trň alebo trieska), *trebalo viňac*, *žebi še ňesprimecilo* (nezapálilo). No ak sa niekto len *podrapal* (poškriabal), *ta aňi hore ňebral* (nebral na vedomie, nevšimal si), *zodrati še počuchalo zo šlinu a hotovo*. Trochu väčšiu ranku, ktorá slabo krvácala, si zasypal prachom, *žebi še skorej zrobla chrasta*. Veľké rany vymyli (najlepšie alkoholom) a stiahli handrami, aby zastavili krvácanie, neskôr na ne prikladali slaninu namočenú v pálenke. Niekedy z nich vytekala aj *sukrevica* (lymfa).

Ak sa niekomu rana napriek alkoholovej kúre *ozbirala* (zhnisala) alebo sa mu urobil *poštril'* (hnisavý vred), prikladal si na to rôzne obklady, napr. *cestuško* (ciestko z medu a ražnej múky), teplú *zamešku* (kašu z kukuričnej múky) alebo *s chustki moch* (páperie z vlniaka) zmiešaný *zo šmetanku*. Niekedy však bolo treba *zбираňinu vidušic* (hnis vytlačiť) a ranu dôkladne vymyť pálenkou alebo vývarom z *rumencu*, *repika*, *bapki*, *kukoľa*, *nochcika* (nechtíka), *koštivalu* (kostihoja) alebo *kačoho midla* (nátržníka husieho), ktoré mali protizápalové účinky.

Týmito vývarmi ošetrovali aj zápaly očného viečka: *jarčok/jarec* (jačmeň, hordeolum) a *žimni jarčok* (studený jačmeň, chalazeon). Hlavný liečebný postup, ktorý používali, však nepochybne musíme zaradiť medzi tzv. *babuni*: postihnutému sa odporúčalo pustiť do studne zrníčko jačmeňa a rýchlo bežať do domu, aby dobehol skôr, ako dopadne do vody. Mať studňu čo najbližšie k vchodu bolo teda zrejmom výhodou.

Bolesť ucha liečili hlavne teplom, často vraj pomáhalo vložiť si doň očistený *zubok cesku*. Pri pulzujúcej bolesti – *kec štrikalo do ucha* – nakvapkali trochu pálenky alebo nevábnej tekutiny *s pomitka* (vecht'a, handričky na umývanie riadu).

Keď niekomu *charč chopil/schvatal* nohu, ruku a pod., *nacahovalo še a roščuchovalo s pa'lenku* alebo *z dajakim o'ejcom*. Niekde sa vraj dôsledne rozlišovali slová *charč* (kľč kostrového svalu) a *kurč* (kľč hladkého svalu, najmä žalúdka a čriev), dnes to vyzerá skôr tak, že slovo *kurč* (zriedkavo i *karč*) významovo zovšeobecnelo.

Kto sa do niečoho silno udrel, mohol očakávať, že sa mu urobí *hiria* (hrča, expr. aj *bozul'a* alebo *boudira*) – tú si potom „vtlačal naspäť“ nejakým studeným, najlepšie kovovým predmetom. *Vyklubení* (alebo *virucení z klubu*, expr. aj *vikopicení*) úd si šli dať napraviť *kovaľoj*, v niektorých oblastiach aj *bačoj* (pri ovciach túto zručnosť potreboval častejšie, ako by sa možno čakalo). No ak bola kosť *zlamana* (zlomená), pomohli už len *pan dochtor*. Zotavovanie sa z vyklbenín a zlomenín sa snažili urýchliť pomocou *koštivalu*: na pitie jeho uvarením ako čaju, na natieranie jeho maceráciou v alkohole (chlapi si však spôsob aplikácie občas pomýlili).

Pri bolestiach chrčtice *strasali*, komplikovaný opis tohto postupu tiež radšej celý odcitujeme: *Tot, co ho boľelo, sebe prekrižil ruki na hrudzu. Druhi stanul za ňoho, ulapil ho za lokce, podzvihnul zo žemi, navažil na sebe a opaterne postrasal. Kedz mu u chripce popukalo, ta vedz mu podalo.*

Ešte „zhrnieme na kôpku“ niekoľko názvov chorôb a nepriaznivých zdravotných stavov. Keď niekto dostal mozgovú mŕtvicu, povedali, že ho *guta uderila/pobila* (vyjadrenie *poražilo ho* je v našich končinách zrejme trošku novšie). Na to, žiaľ, niet žiadneho lieku, *taki čľoveg ostal dakedi calkom odňati* (nevládný), *abo mu odňalo ruku a bul sluti* (bezruký, tu: nevládný na ruky), *abo nohu a bul chromi*. Zápal trojklaného nervu nemal osobitný názov, pomenovali len následok: *piski mu/jej vikrucilo*; príčina sa pripisovala tomu, že dotýčny niekoho veľmi ohováral. Ak niekto *duloval po cudzich kešeňou* (vreckách), urobili sa mu *zanoičice* (zádery okolo nechťov).

Opisným spôsobom si ľudia pomohli aj pri závrate: *kruci še zo mnu švet*. Padúcnicu volali *ňedobra chorojs(c)/chorota*, krivicu *angl'ijska chorojs(c)/chorota*, úsad nemeckým výslovnostným variantom jeho lekárskeho názvu *išijas* (resp. jeho skomoleninou *isijaš*). Postihnutého človeka, kaliku nazývali *žobrakom*, niekde aj *džadom*. Kto mal *pukel'* (hrb), bol *pukl'ati*, kto nešťastne prišiel o končatinu, mal *kikec* (kýpeť). Trochu *šľepi* bol *šľeptavi*, trochu *hluchi* – *hluchtavi* (ale *ňemtavi* bol skôr mŕkvy). *Čaptavoho* volali aj *chromtavi* alebo *škindavi/škintavi*.

Na záver pripájame aj ukážky ľudovej tvorivosti v podobe niekoľkých frazém a textu piesne:

- *zdravi jag repa* – úplne,
- *zdravi jak podli/dziravi orech* – (iron.) chorľavý,
- *taki jak kebi še na ňim bosorki nošili* – veľmi slabý, zoslabnutý,

– už do ňoho ľem duša chodzi spac – je veľmi chorý, slabý,
– češko i umre – (iron.) robí sa viac chorý, ako je,
– zdulo ho/ju jak kozu – veľmi,
– hluchi jak pňak – úplne,
– jak kebi zo mňe zňal – výrazne sa mi uľavilo,
– jedno ľiči, druhi kal'iči – o vedľajších účinkoch liečby,
– od hlavi boľeňa, od rici perdzeňa – (iron.) o pochybných „zázračných“
liekoch,
– do ritkoho houna veľo diždžu ňetreba – (iron.) o neduživom človeku,
ktorý ľahko ochorie,
– tu me boľi, tu me soľi, (tu mi dzirka, tu mi hirka) – (iron.) o hypochondrovi.

*Hej, kačmaročko naša,
hej, co maš kolo pasa?
[:Kľuče ot komori, :]
hej, bo naš kačmar chori.*

*Hej, chori je, prechori,
hej, aňi ňehutori,
[:treba mu navaric, :]
hej, zo sirom pirohi.*

*Hej, zo sirom pirohi
a pasuľu na ľečki,
[:žebi ho prestaľi, :]
hej, u bruchu boľečki.*

ROZLIČNOSTI

Priezviská Harabin a Harabín

Priezviská *Harabin* (106) a *Harabín* (11) sa na Slovensku vyskytujú takmer výlučne na Spiši v mestách Kežmarok a Poprad a v ich blízkom okolí. Pôvodom sú azda príbuzné priezviská *Harabiš* (5), *Arabáš* (2) a *Haraba* (22), ale tie sa na Spiši nevyskytujú.

V Poľsku sa popri priezviskách *Harabin/Harabień* (404/22), *Harabik* (3), *Harabczyk* (1, [harabčik]), *Harabasz/Harabas* (327/60, [harabaš/harabas]), používajú aj priezviská *Arab* (4), *Arabik* (45), *Arabczyk* (51), *Arabasz/Arabas* (315/113). Z Česka poznáme priezviská *Harabin* (9), *Harabiš* (159), *Harabasz* (10) aj *Arab* (2), *Arabasz* (25), *Arabáš/Arabaš* (8/3), *Arabčuk* (7), väčšinou sú doložené zo Sliezska, ich pôvod tiež treba hľadať na poľskom území.

Poľské priezviská *Harabin*, *Harabień*, *Harabasz/Harabas* sa s celým radom ďalších uvádzajú v Rymutovom historicko-etymologickom slovníku poľských priezvisk (1999) v hesle *Haraba* a odvodzujú sa od apelatíva *haraba* „druh povozu“ aj od etnonyma *Arab*. V staršom slovníku poľštiny od J. Karłowicza, A. Kryńského a W. Niedźwieckiego sa uvádzajú slová *arba* „druh povozu“ i *haraba* „jednoduchý tatársky voz“ a pripomína sa aj turecké slovo *araba* „dvojkoľosový voz, kára“. Pri interpretácii priezviska *Harabin* spôsobovala ťažkosť motivácia a významová súvislosť s apelatívami *haraba/araba* a pri obidvoch možných výkladoch poľského jazykového materiálu prípona (-in), zo staršej slovenčiny však poznáme nielen etnonymá *Uhrin/Uhrín*, ale aj *Turčín/Turčín* a *Srbín/Srbín*, niektoré z nich sa uvádzajú v Slovníku slovenského jazyka a hodnotia sa ako zastarané. Novší pohľad na priezvisko *Harabin* prináša a umožňuje štúdia o poľských ľudových etnonymách od A. Tyrpovej (časopis *Onomastica*, 2012), v ktorej sa spomínajú etnické mená *Arabin* zo 16. storočia, *Turczyn* zo 16. – 18. a *Węgrzyn* (= *Uhrin*) z 15. – 19. storočia. Keďže etnonymum *Arabin* zo staršej slovenčiny zatiaľ nie je známe (v Bernolákovom Slovári je *Arabčan*) a takmer všetky doklady na priezvisko *Harabin* sú z oblasti východného Slovenska, najmä

z okolia Kežmarku a Popradu, možno takmer s istotou predpokladať, že sa na Spiš dostalo migráciou zo severu a má pôvod v poľštine. Motiváciou vzniku priezviska mohlo byť tmavšie sfarbenie pleti alebo nejaká iná vlastnosť takto pomenovaného človeka.

Milan Majtán†

SPRÁVY A POSUDKY

Dynamizmus, vedeckosť, aktivita, grácia
Osem decénií Kláry Buzássyovej

Lingvistka Klára Buzássyová. Meno, osobnosť, pojem, ba aj heslo v encyklopédii. Ale i priateľka, manželka, matka, stará mama. Keby sme žili v inej dobe, bola by jednoducho ženou básnika. Možno aj múzou mužov, lebo to ženy kedysi bývali. Ak neboli vládkyne, otrokyne alebo iné.

Pár riadkov, slov, písmen a koľko sme načali tém. Každá nejako súvisí s jubilantkou, s jej životnou dráhou a profesionálnym pôsobením, ktoré sú späté s trojjazyčnou Bratislavou, kde sa narodila a žije dodnes, so štúdiom klasických jazykov na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, v rámci ktorého strávila jeden rok na Fakulte historických vied Univerzity Karlovej v Prahe, s Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV, kde pôsobila celý svoj produktívny pracovný život, s manželom Jánom Buzássym, významným slovenským básnikom, s ktorým ju okrem celoživotnej (v tomto čase 57-ročnej) vzájomnej lásky, dvoch detí a troch vnúčat spája aj literatúra, kultúra, história, vzťah k prírode, kvetenstvu a zvieratstvu. No a práca s jazykom, resp. jazykmi, ktorá je pre obidvoch zdrojom poznania, umeleckého zážitku, objektom výskumu i úcty, skrátka kontextom, v ktorom sa pohybujú, do ktorého sú ponorení.

J. Buzássy: Preklad z neznámeho jazyka
(zo zbierky Bystruška)

Slovička ako vajíčka kotúľajú sa, bežia
ako dieťatka svojim slúžkam, významom,
kotúľajú sa lúkou, čo je možno Božia,
a významy ich naháňajú s vetrom, snom.

*V neznámej krajine všetko znie jak heslo
do pochodu, no každé iný smer
akoby zvolilo a ďalej nieslo,
čo možno ani nie je, jedna z vier.*

Z mnohých charakteristík a oblastí záujmu Kláry Buzássyovej vyberáme v skratke štyri, ktoré ďalej rozvíjame aj pomocou slovtvorných formantov – jednej z jej výskumných tém.

1. Dynamizmus (z gréčtiny) – dynamickosť, dynamizácia, dynamizovanie, d/Dynamika

Podľa Slovníka súčasného slovenského jazyka, pri ktorého zrode, vytváraní koncepcie, pracovného kolektívu a vydání prvých troch zväzkov (2006, 2011, 2015) stála Klára Buzássyová ako skúsená lexikografka, keďže už predtým spolupracovala na iných lexikografických dielach, je *dynamizmus* podobne ako *dynamickosť* o. i. „prejav sily, pohybu, zmeny, vývoja“, *dynamika* „ustavičná zmena, vývoj, pohyb“, *dynamizácia* „urýchľovanie tempa zmien“. Heslo *dynamizovanie* sa v slovníku nenachádza, hoci v Slovenskom národnom korpuse je niekoľko (presne 25) dokladov, jeden napríklad od P. Karvaša:

*... je a limíne zrejme, že v procese expanzie slova do priestoru, budovania priestoru slovom, jeho nasycovania a **dynamizovania** slovom a naopak procesu obohacovania a materializovania slova priestorom, bude hercova funkcia prvoradá.*

Niekedy môže byť v úlohe dynamizátora slovom (a príkladom) aj jazykovedec, čo kolegovia Kláry Buzássyovej zažívali v dennodennom osobnom kontakte s ňou a čo možno cítiť aj z jej vedeckých textov a výskumných výsledkov. Okrem spomínaného výkladového slovníka sa podieľala ako čerstvá absolventka na koncipovaní predchádzajúceho Slovníka slovenského jazyka (tam na posledných troch zväzkoch, 1963, 1964, 1965), neskôr aj na tvorbe Česko-slovenského slovníka (1. vyd. 1979). Prácu s jazykovým materiálom a vývoj jazykového myslenia (vo všeobecnosti i svojho vlastného) zúročila ako jedna z hlavných autoriek a redaktoriek významného kolektívneho diela *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1988, spolu s J. Horeckým, J. Bosákom a ďalšími spoluautormi). Na vývoj, zmeny v jazyku nazerala cez derivatológiu, internacionalizáciu, konkurenciu, synonymiu, a to všet-

ko z dobrého podložja klasickej filológie. Existujúce či prebiehajúce zmeny neodmietala, ale snažila sa im porozumieť, porozumieť ich miestu (nielen) v súčasnom slovenskom jazyku.

2. Vedeckosť – vedátorstvo (v neutrálnom význame), vedkyňa

Keď J. Štrasser v Rozhovoroch s Jánom Buzássym (Byť svoj, 2013) požiadal komunikačného partnera, aby povedal tri najlepšie vlastnosti svojej manželky, dostal odpoveď: „Tri?“ Tak ho poprosil aspoň o jednu. Odpoveď znela: „Je výborná lingvistka.“ J. Štrasserovi to nestačilo: „To je vlastnosť?“ A J. Buzássy potvrdil: „U nej je to vlastnosť.“

Keď sa pozrieme na medailóny venované Kláre Buzássyovej pri predchádzajúcich okrúhlych jubileách, registrujeme kľúčové slová typu *novátorstvo*, *teoretickosť*, *systémovosť*, *jedinečnosť*, *teoreticko-metodologická uvedomenosť*, *logicko-historická lingvistická uvedomenosť*, *prenikavosť*, *vyhranenosť*, *kultivovanosť*, *dôslednosť*, *bravúrnosť*. Tieto atribúty sa vzťahujú na jubilatkin vklad do už spomínaných kolektívnych diel, na jej individuálnu monografiu *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív* (1974), ako aj na takmer 350 štúdií, článkov i menších príspevkov od lodiarskej terminológie cez lexikológiu a lexikografiu, osobitne slovotvorbu, cez porovnávací výskum slovenčiny s češtinou a maďarčinou, morfológiu, dynamiku až po teóriu jazykovej kultúry a jazykovú politiku. Hodnotu týchto prác preveruje čas – mnohí slovenskí aj zahraniční lingvisti z nich čerpali a čerpajú i v súčasnosti, nadväzujú na ne a jednotlivé poznatky ďalej rozvíjajú vo svojich výskumoch.

3. Aktivita (z latinčiny) – aktivizmus, aktivnosť, aktivizácia, aktivizovanie

Klára Buzássyová je nielen vedkyňa, ktorú jej kolegovia už pred 20 rokmi označili za modernú klasičku slovenskej lingvistiky, ale aj neúnavná školiteľka doktorandov, členka mnohých slovenských i zahraničných komisií, vedeckých a redakčných rád. Do tohto výpočtu patrí aj časopis *Kultúra slova*, kde bola členkou redakčnej rady v r. 1982 – 1993. Osobitnú energiu a čas vynaložila ako členka Predsedníctva SAV (1995 – 1998) a dlhoročná členka Edičnej rady SAV.

O tejto stránke jubilatkinho pôsobenia vypovedá svedok najpovolanejší v odpovedi na otázku J. Štrassera: „Znamená to, že tvoje písanie má pred-

nosť pred každodennou prevádzkou tvojho života?“ J. Buzássy: „Asi áno, ale to len vďaka tomu, že nežijem sám, mám aktívnu manželku, ktorá toho veľa zvládne sama a aj mne naprogramuje, čo mám urobiť. Vysať koberce, zavesiť záclony...“ (Byť svoj, 2013).

4. Grácia (z latinčiny) – pôvabnosť, jemnosť, elegancia, gracióznosť, graciosita

Názov jednej z kapitoliek v Rozhovoroch s Jánom Buzássym znie: Rozum citlivý a cit múdry. Z tejto symbiózy prameňa vysoké kvality umeleckej tvorby básnika i vedeckej tvorby a celého vedeckého života jazyko-vedkyne. Pôsobenia opretého o dôvernú znalosť klasikov, vznešenej latinčiny i moderného myslenia. Ustavičná kultivácia i výsledná kultivovanosť. Precíznosť a elegancia textov, ktoré sa nerodia ľahko, vychádzajú z hĺbky poznania, nasadenia celej osobnosti a vyžadujú si nemalú námahu i čas. Pre obidvoch tvorcov – vedkyňu i básnika – je takisto príznačná triezvosť, ukotvenie v realite, vecnosť a pravdivosť, ktoré si navzájom diskutujú, odovzdávajú a ktoré čitatelia zavrňujú viac v poézii ako vo vedeckých textoch, hoci aj tie môžu mať a u K. Buzássyovej aj majú svoje čaro a poetiku.

J. Buzássy: Jubileum

(zo zbierky *Na mieste*)

*Či musím rátať až do osemdesiat,
keď ešte chodím, ba aj dobre vidím!
Otvoriť šampanské a kruto plesáť,
zbesnieť sa z nepriznaných vidín?*

*Prijal som dosiaľ všetko, ešte prijmem
aj to ostatné, držiac za ruku
družku, chcem kráčať ďalej svetom písmen
a spolu poznať hĺbku. Náuku.*

S vďačnosťou a želaním ešte veľa pevných a pekných spoločných (k)rokov: Mnohaja i blahaja lita!

Mária Šimková

Prvá svetová vojna očami (a ústami) našich predkov

[SMATANA, Miloslav a kol.: Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí. Ed. K. Balleková, M. Kopecká, M. Smatana, D. Šimunová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015. 260 s. ISBN 978-80-224-1495-1.]

V novembri 2018 sme si pripomenuli sté výročie skončenia prvej svetovej vojny. Len o čosi skôr – v októbri tohto roku – získali autori monografie *Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materí* cenu riaditeľky Regionálneho kultúrneho centra v Prievidzi v celoslovenskej súťaži v etnologickom výskume Mjartanovo Sebedražie. Hoci publikácia má vročenie 2015, uvedené ocenenie je vhodnou príležitosťou, aby sme ju pripomenuli čitateľskej verejnosti.

Táto tematická antológia nárečových textov nám sprostredkúva vzácny obraz jedného z najfatálnejších období ľudskej histórie tvorený mozaikou spomienok a reflexií jeho pamätníkov. Je pravda, že ich podanie (možno ovplyvnené „milosrdným časom“, ktorý medzitým uplynul) nie vždy korešponduje s objektívne overiteľnými faktmi. Zbierka teda neobsahuje formou ozvláštnený opis dejinných udalostí, ale – čo je vzácnejšie – ich individuálne vnímanie a prežívanie priamymi i nepriamymi účastníkmi tzv. veľkej vojny.

Monografia je koncipovaná čitateľsky veľmi prítlačivo. Prvú časť knihy tvoria navzájom sa dopĺňajúce a obohacujúce odborné štúdie napájané tým istým prameňom. Jazykovedec Miloslav Smatana, historik Roman Holec a folkloristka Hana Hlôšková z jednotlivých uhlov pohľadu hodnotia prínos prezentovaného pramenného materiálu pre rôzne vedné disciplíny.

Možno iba súhlasí s postrehom M. Smatanu, že „svedectvo o skutočných hrôzach vojny mohli podať len tí, ktorí ich prežili“ (s. 19). Vo svojom článku nám okrem iného ozrejmuje niektoré špecifiká archívu nárečových textov a práce s ním, približuje nám postup a kritériá výberu textov obsiahnutých v antológii a predkladá nám ich stručnú jazykovú i estetickú charakteristiku.

Názov štúdie R. Holeca dokonale vystihuje centrálny prvok, ktorý charakterizuje každý jeden zaradený text aj ich súbor ako celok: „*Malý človek*“ vo veľkej vojne. Autor príspevku zasadzuje autentické spomienky podané v roz-

právaniach pamätníkov do širšieho historického kontextu. Poukazuje však i na nutnosť kritického čítania takýchto prameňov, lebo ľudská pamäť je zradná a pri spracúvaní podobných situácií si občas „vypomôže“ mystifikáciou, týkajúcou sa napríklad aj historických osobností (generálov Štefánika, Svobodu, cisára Karola, uhorského ministerského predsedu Tiszu a ďalších).

H. Hlôšková sa sústreďuje na folkloristický rozmer vybraných nárečových textov. Popritom však vyzdvihuje dokumentárnu a interdisciplinárnu hodnotu predkladaného diela a už teraz možno konštatovať, že jej slová o inšpiratívnosti tejto publikácie (napr. pre film či pri vyučovaní) sa postupne potvrdzujú.

Gro knihy tvorí vybraný, utriedený a revidovaný pramenný nárečový materiál, ktorý – ako sa dozvedáme v stati *Úvodné slovo* – je sprístupnený v kritickom vydaní. Antológiu tvoria spomienkové rozprávania v podobe súvislých textov i textových fragmentov usporiadaných do piatich častí. Už názvy jednotlivých kapitol (*A prišiel rok štrnásť...; Na fronte vo vojenských bagančiach; Aj doma sa bojovalo; Taká to bola vojna; Môj vojnový príbeh*) naznačujú ich nosné témy.

Čítanková časť publikácie vychádza z interného archívu dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Tieto archívne fondy vznikli na základe terénnych výskumov konaných v priebehu minulého storočia s ťažiskom v 50. – 70. rokoch, a hoci predstavujú materiálovú bázu vznikajúceho Slovníka slovenských nárečí, zo súčasného hľadiska sú, žiaľ, vo veľmi nevyhovujúcom stave. Texty v nich zaradené tvoria širokú škálu vedeckej dôveryhodnosti (čo je okrem iného spôsobené aj rozličným stupňom odbornej pripravenosti ich zapisovateľov), sú len minimálne anotované a len postupne – a aj to veľmi pomaly – prechádzajú elektronizáciou a systematickejšou revíziou.

Preto je dnes už takmer obdivuhodné, že prvým krokom práce zostavovateľov bolo fyzické prehľadanie archívu a prácne vytriedenie asi 300 textov s tematikou prvej svetovej vojny, z ktorých potom na základe tematického, zemepisného a kvalitatívneho hľadiska postupne vytvorili užší výber. Každý text i textový fragment má pre lepšiu prehľadnosť priradené špecifické číslo a je identifikovaný nielen menom informátora a obcou (s príslušnosťou k bývalému okresu), ale aj zaradením jeho jazyka do konkrétnej nárečovej skupiny.

Špecifickosť témy sa však nevyhnutne odrazila i v jazyku príbehov. Intenzívne zážitky z vojenských frontov a kontakt s mnohými cudzími jazykmi a nárečiami často zanechali v prejave rozprávačov veľmi hlbokú stopu: „Prešól som já veru dosci štátóť – Talijánsko, Rumunsko, Srpsko a Rusko. Ped rečí vím, čo som sa ve vojne naučil.“ (s. 79) Do širšej slovnej zásoby slovenských nárečí sa v tomto období dostalo relatívne veľké množstvo inojazyčných, najmä nemeckých prevzatí, no ešte viac sa ich stalo súčasťou lexiky vymedzeného okruhu ľudí – vojnových veteránov. Ich individuálnu jazykovú kompetenciu zrejme silno ovplyvnili (z istého uhla pohľadu by sa dalo povedať narušili) aj intenzívne kontakty s inými slovenskými nárečiami, a to nielen v tejto – lexikálnej – rovine, ale aj v ostatných jazykových rovinách.

Keďže niektoré špecifické lexémy a ich tvary by mohli byť pre čitateľa nezrozumiteľné, zostavovatelia na uľahčenie vnímania vysvetľujú niektoré nárečové slová, ale aj citátové slová a vety z cudzích jazykov (tie bývajú často skomolené) priamo v textoch (v zátvorke alebo pod čiarou), napr. *šiet* (všade), *dobru teji* (čaj), *gruľoch* (zemiakov), *sto šágof* (krokov). Dielo je však doplnené aj výkladovým slovníčkom, ktorý zostavila dialektologička Katarína Balleková.

Opisy vlastných zážitkov sú racionálne, no v istých vypätých situáciách, prirodzene, emocionálne. Veď sa v nich dozvedáme o hrôzach vojny, strašnom hlade na fronte i doma, o zraneniach a veľkých stratách na životoch: „A ja tu do križoch som dostal a tu mi višla kuľa. ... Kref, ceple, ta som sebe tu trimal, to mi kref ščala pres paľce...“ (s. 194) Informátori hovoria o svojich konkrétnych zážitkoch od asentírok až po návrat domov, o výnimočných i celkom bežných veciach, o presunoch, šturmoch, víťazstvách i útekoch, zajatí alebo aj zbehnutí k Rusom vďaka dostatočnému časovému odstupu často s humorom, vtipne: „Vojag musí žrec foršrifti a o pulnoci musí jih zo sebe visipac, ja ket tromelfajer ked bi bul!“ (s. 79) Slová ako *Pijava*, *Kragujevac*, *légia* sa nám po prečítaní tejto antológie naplnia novým, podstatne bohatším obsahom. Informátori však len málokedy používajú veľké slová, podávajú svoje spomienky civilne, ľudsky, akoby hovorili o oraní poľa či rúbaní dreva: „To boľi takie dl’hie fľinti a ke cã na to eš’e bajonet stíkou... Tak som sã ohãna u s tím aňi sekerou v hore.“ (s. 182)

Výpovede rúcajú rôzne stereotypy a propagandou vnucované postoje a názory. Napríklad začiatok vojny v Bratislave spojený s lampiónovým sprievodom a výkrikmi „Éljen a háború!“ podľa spomienok vtedy mladého obuvníckeho učňa od Myjavy už o pár dní vystriedalo vytriezvenie: „No reku toto je uš tá ,neh žije vojna‘?! Pre čím bolo len ,neh žije vojna‘ a fčil uš teho majú dost.“ (s. 75) Naopak, mnoho ľudí ozbrojený konflikt už vtedy odsudzovalo: „... ti ší mi ňezrobil nič plane, aľe ja ce mam izdz zabic, bo jakoška hovedo, co je kral' abo car, ta še pošpirtaľi a še pohňivaľi, ta ti še zato idz bij!“ (s. 180) V jednotlivých rozprávaniach sa prejavuje väčší či menší rozprávačský talent, humor a charakter respondentov: „Ráz jeden obrlajtntan kradól a veru som mu já povedál, že nech šecko nebere, neh nechá aj pre vojákóf.“ (s. 79) Niektorí sa na fronte rozhodli nezabiť iného človeka a strieľali „Pánu Bohu do okien“. Istý bývalý vojak z Bziniec pod Javorinou bol presvedčený o tom, že toto jeho rozhodnutie mu zachránilo život: „... že som sa já vzdal zabit človeka, ani já som neból zabití.“ (s. 180) Obraz dopĺňajú rozprávania z „domáceho frontu“: „Hňeď náz žandár chiťiu. Šetko odbrau od nás... a dávaľi na kopu a potom to tam popľešnelo. Prečo to braľi? Tan sa skazilo a ľuďom ňedaľi!“ (s. 136)

Zaujímavou súčasťou publikácie sú kratšie úryvky z textov, ktoré zostavovatelia nezaradili do konečného výberu v celosti. Nachádzajú sa medzi jednotlivými úplnými výpoveďami, graficky sú odlišené rámčekom a dopĺňajú ich údaje o autorovi (meno, priezvisko a bydlisko). Osviežujúco pri čítaní knihy pôsobia aj úryvky piesní, ktorých zápisy takisto pochádzajú z nárečových výskumov. Takýmto spôsobom sa publikácia stáva akousi vzdušnejšou, odľahčenejšou, príjemnejšou na čítanie.

Knihá urobí čitateľovi radosť i svojou vizuálnou stránkou, za ktorú vďačí knižnej grafičke Eve Kovačevičovej-Fudale. Originálnou zložkou publikácie sú ilustrácie, ktoré vznikli ako kresby, karikatúry na rubovej strane predtlaču vojenských poštových lístkov a ktoré poľnou poštou posielal priateľom a známym delostrelec Gejza Ecker. Viac sa o nich i o ďalších lístkoch domov dozvedáme v kapitolke *Z vojenskej korešpondencie*.

Monografia *Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materi* už získala viaceré pozitívne ohlasy. Jej najväčším prínosom je prístupnosť časti vzácneho nehmotného dedičstva ukrytého v nárečovom

archíve JÚLŠ SAV širokej odbornej i laickej verejnosti. Okrem čitateľského zážitku môžu tieto texty slúžiť na ďalšie bádanie nielen lingvistom, ale i historikom, sociológom, etnológom a ďalším vedcom. Najväčším ocenením pre jej tvorcov i pre hrdinov jej príbehov však bude, ak sa dostane do povedomia slovenského čitateľa. Ako pamätník, ako výstraha, ako uctenie si ľudských obetí predošlých vojen.

Lubica Dvornická – Martin Chochol

SPYTOVALI STE SA

Borba – borieb či bôrb? – Autor listu, ktorý sme dostali do jazykovej poradne, si všimol, že v druhom zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (písm. H – L, 2011) je pri slovách *holba*, *kolba* a *korba* v genitíve plurálu dvojtvár. K starším tvarom *holieb*, *kolieb*, *korieb*, ktoré sa uvádzajú ako jediné v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) aj v Pravidlách slovenského pravopisu (2013), pribudli variantné tvary *holb*, *kolb*, *korb*. Pisateľ sa pýta, či možno túto variantnosť uplatniť aj pri skloňovaní slova *borba*, pri ktorom sa v spomenutom slovníku dvojtvár neuvádza, a či by sa nemal uviesť aj pri ňom.

Knižný výraz prevzatý z ruštiny *borba* sa v Slovníku súčasného slovenského jazyka (písm. A – G, 2006; ďalej SSSJ) vykladá ako „úsilie o dosiahnutie al. potlačenie niečoho, zápas, boj“. Toto abstraktné podstatné meno sa v slovenčine používa väčšinou v jednotnom čísle. V rámci 1 230 výskytov slova *borba* (0.24 per million) v korpuse Omnia Slovaca III Maior (k 20. 9. 2018), ktorý nám poskytuje obraz o jazykovej praxi, vyhľadávací program identifikoval len 60 plurálových tvarov, pričom po očistení od nesprávne zaradených slov ich zostalo iba 25. Doklady na používanie plurálovej genitívnej podoby *borieb* sme našli iba tri, a to v spojeniach *výjav z borieb táatarských a tureckých; neskončený úryvok veľkých borieb starého severného Slovanstva s Nemectvom a ďaleké a zaujímavé perspektívy duchovných svetov, borieb a záchvatov*. Doklady na iné tvary genitívu plurálu *borb/bôrb* sa v databáze korpusu nenašli. Výrazná prevaha používania slova *borba* v singulari sa odráža aj v jeho lexikografickom spracovaní v slovníkoch slovenského jazyka, v ktorých sa v gramatickom aparáte pri heslovom slove *borba* neuvádza tvar genitívu plurálu a singulárový tvar je aj vo všetkých exemplifikáciách.

V Morfológii slovenského jazyka (ďalej MSJ) si môžeme prečítať, že od podstatného mena ženského rodu vzoru *žena* s odvodzovacou (slovotvornou) príponou *-ba* sa tvar genitívu plurálu tvorí nulovou príponou a vklad-

nou hláskou, napr. *vol'ba – volieb, sadzba – sadzieb, služba – služieb, kosba – kosieb, orba – orieb*, t. j. *borba – borieb*. Takto sa tvorí genitív plurálu aj pri niektorých dávno zdomácnených slovách cudzieho pôvodu ako *farba – farieb, torba – torieb*, v ktorých koncové *-ba* nie je odvodzovacia prípona.

S predĺžením poslednej kmeňovej slabiky sa podľa MSJ tvoria tvary genitívu plurálu od feminín vzoru *žena* ako *bomba – bômb, kolba – kôlb* (v súčasnosti však už *kolba – kolieb/kolb*), *alba – álb, gamba – gámb*, ktorých kmeň sa končí na zvučnú a šumovú spoluhlásku a nie je odvodený, teda v jazykovom vedomí sa nedelí na koreň (slovotvorný základ) a na odvodzovaciu (slovotvornú) príponu *-ba*.

Posledná kmeňová slabika sa nepredlžuje (čomu by zodpovedal tvar *borb*) predovšetkým po predchádzajúcej dlhejšej slabike, ďalej v slovách s kmeňom na *-ov* (*budova – budov, sova – sov, vdova – vdov*), v slovách so samohláskou *o* po spoluhláske *j* (*obhajoba – obhajob, jola – jol, jota – jot*), ale aj pri niektorých ešte nie celkom zdomácnených cudzích slovách. Sem sa zaraďujú aj feminína zakončené na *-ba* ako *plomba – plomb, katakomby* (pomnožné) – *katakomb*.

Genitív plurálu pri podstatných menách ženského rodu zakončených na *-ba* sa teda tvorí s nulovou príponou trojakým spôsobom: 1. s vkladnou dvojháskou *ie*: *orba – orieb, borba – borieb*; 2. s predĺžením kmeňovej slabiky: *gamba – gámb, bomba – bômb*; 3. bez predĺženia kmeňovej slabiky: *plomba – plomb*.

Z opisu tvorenia G pl. v MSJ vidieť určitý systém, každá z troch skupín sa vymedzuje na základe niektorých spoločných znakov, ako je pôvod a stupeň zdomácnenia či morfológická skladba (prípona *-ba*), čo však neznamená, že opísaný stav je nemenný. Prípadné zmeny sa zisťujú a zaznamenávajú na základe skúmania jazykovej praxe. Aktuálnu situáciu v skloňovaní podstatných mien zakončených na *-ba* reflektuje SSSJ, v ktorom sa pri slovách *korba, kolba* či *holba* v G pl. už pripúšťajú dvojtvary *kolieb/kolb, korieb/korb, holieb/holb*. To, že sa pri slove *borba* v 1. zväzku SSSJ dvojtvar neuviedol, znamená, že autori slovníka pri lexikografickom výskume nenašli doklady nasvedčujúce, že by sa v jazykovej praxi rozšírenie používal aj iný tvar G pl. než *borieb*.

Katarína Kálmánová

Vyhospodáriť. – „Chcela by som sa spýtať, či je slovo *vyhospodárenie*, ktoré sa používa v obchodnom styku, spisovné. V nijakých slovníkoch som ho nenašla.“

V slovníkoch sú jednotlivé slová spracované v základnom tvare, čo je v prípade slovesného podstatného mena neurčitok (ako samostatné heslá sú spracované tie slovesné podstatné mená, ktoré už nadobudli iný ako dejový význam, prípadne fungujú ako odborné slová s terminologickou platnosťou, napr. *kreslenie* vo význame „vyučovací predmet“, *drážkovanie* „tech. drážky na povrchu alebo vnútri nejakej súčiastky“). V súčasných výkladových slovníkoch slovo *vyhospodárenie* ani sloveso *vyhospodáriť* nenájdeme, no nejde o nové výrazy, v podobe *wihospodáriť* uviedol toto sloveso už A. Bernolák v r. 1825 v Slovári Slowenskom Češko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskom so synonymom *vygazdovať* (v podobe *wigazdovať*). V korpuse textov sme na sloveso *vyhospodáriť* (vrátane odvodeného podstatného mena *vyhospodárenie*) našli 35 dokladov, ktoré nám ozrejmiť jeho význam: *Už koncom roka bola budova ukončená v hrubom stave, hlavne vďaka prostriedkom, ktoré vyhospodáril náš spolok. – Chýbajúce financie musia samosprávy vyhospodáriť samy. – To bude vyžadovať odhadom asi 1,5 – 2 miliardy navyše, takže rezort túto sumu zo znížených výdavkov vyhospodári iba ťažko. – Ostatné prostriedky mimo príspevku musíme vyhospodáriť vlastnou činnosťou z nájomného a z rôznych akcií, ktoré sa u nás konajú. – Cieľová hodnota vyhospodárenia piatich obchodných pozícií je 17 000 €.*

Sloveso *vyhospodáriť* vzniklo prefixáciou zo slovesa *hospodáriť* pridaním predpony *vy-*, ktorá tu má význam „dosiahnuť, získať niečo činnosťou pomenovanou daným slovesom“, napr. *vybojovať* „bojom získať, dosiahnuť“, *vyslúžiť* „službou al. inou činnosťou nadobudnúť, dosiahnuť“, *vyrokovať* „rokovaním dosiahnuť“, *vyťažiti* „ťažbou získať; získať ako výsledok nejakej činnosti“. Význam slovesa *vyhospodáriť* možno vyložiť ako „hospodárením dosiahnuť istý výsledok, zvyčajne zisk“.

Popri tomto základnom význame sa uvedené sloveso zriedkavo používa aj v inom význame, napr. keď sa predponou *vy-* vyjadri „vyčerpanie, vyprázdnenie predmetu alebo nositeľa stavu“ (tak ako v slovesách *vypotrebovať*, *vyjesť*, *vysať*, *vyvraždiť*): ... *slovenské podniky boli vyhospodárené (hospodárením vyčerpané), a ak sa zaťažili obrovským nákladom z predaja, tak výrobcovia jednoducho nemohli investovať do obnovy technológií, do mo-*

dernizácie, do rekonštrukcie, lebo museli splácať staré dlžoby. – V drvivej väčšine prípadov ide o zariadenia dávno vyhospodárené (opotrebované), ktoré prešli rekonštrukciami rôznej intenzity. – Ak je niekto dvadsať rokov členom najvyššieho vedenia strany a štátu, tak sa „vyhospodári“ (vyčerpá, opotrebuje).

V ojedinelých prípadoch sa slovesom *vyhospodáriť* označuje záporný výsledok, porov. *Už v roku 1992 dosiahol stratu 1,5 miliardy mariek, v prvom štvrtroku 1993 vyhospodáril* (t. j. nevhodným hospodárením zaznamenal stratu) *d'alších minus 150 miliónov mariek...* Tu však ide skôr o iróniu, ako napr. pri použití slovesa *vyslúžiť si* „službou, zásluhami získať“ v spojeniach *vyslúžiť si hanbu, trest, posmech* a pod.

O slovese *vyhospodáriť* môžeme konštatovať, že je utvorené v súlade so zásadami tvorby slov v slovenčine a má tieto významy: 1. „hospodárením dosiahnuť istý zisk“, 2. zried. „vyčerpanie, vyprázdnenie predmetu alebo nositeľa stavu“, 3. iron. „nevhodným hospodárením zaznamenať stratu“. Hoci ide o veľmi starý výraz, v súčasnosti ho pociťujeme ako nový, pretože sa vo výkladových slovníkoch neuvádzal a doteraz sa používal iba príležitostne, niekedy aj v úvodzovkách.

Silvia Duchková

KS

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (54)

paciens -sa, pôv. pís. *patiens* m. <lat.> lingv. ▶ (z hľadiska smerovania slovesného deja) člen významovej stavby vety, osoba al. vec, ktorú slovesný dej priamo zasahuje, mení al. uvádza do nového stavu, do nových okolností, pasívny prijímateľ deja, substancia dejom zasahovaná, pravointenčný participant: *korelácia agens – p.; odlišit' agens od paciensa; v spojení lekár ošetruje zraneného je paciensom slovo zranený*

pacifikácia -ie ž. <lat.> **1.** i voj., polit. ▶ potlačenie, potláčanie občianskych nepokojov, povstania, vzbury, vojenskej agresie vojenskými, mocenskými, politickými prostriedkami: *p. odbojného územia, regiónu; uskutočňovať rozsiahlu pacifikáciu krajiny; príslušníci polície školení na pacifikáciu pouličných demonstrácií; pri pacifikácii dediny zastrelili dve ženy; Turecko súhlasilo, že Američanom poskytnú zatiaľ bližšie nešpecifikovanú pomoc v ich úsilí o pacifikáciu Iraku a jeho obnovu.* [HN 2003]

2. i odb. ▶ zneškodnenie nebezpečného jednotlivca al. skupiny osôb použitím sily a donucovacích prostriedkov, pacifikovanie: *p. agresívneho človeka ohrozujúceho iných; p. útočníka, ktorý siaha po zbrani; lek., psych. (v psychiatrii) akútna p. agresívneho pacienta; Na policajnú hliadku zaútočil vidlami a jedného z jej členov i zranil. Jeho pacifikáciu zabezpečil až policajný pes.* [VNK 2003]

3. ▶ cielené bránenie, zabránenie istému konaniu použitím vhodnej taktiky; potlačenie istých prejavov, utlmenie: *p. verejnej mienky; p. výčitiek svedomia; pokus o pacifikáciu debaty*

4. expr. ▶ odstránenie napätia, rozbúrených vášní, prehnanej aktivity a pod. v prejavoch, správaní, myslení, uzemnenie: *spoločne sa prebojovali*

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

úskaliami rodinnej večere, kúpania detí a ich pacifikácie v detskej izbe so zhasnutým svetlom

pacifikačný -ná -né príd. **1.** i voj., polit. ▶ súvisiaci s pacifikáciou; zameraný na potlačenie občianskych nepokojov, povstania, vzbury, (vojenskej) agresie nasadením ozbrojených zložiek: *p. boj; pacifikačná vojenská misia, operácia; pacifikačné opatrenia; práca pacifikačných jednotiek; Zúčastnil sa na rôznych pacifikačných akciách v egyptských dŕžavách v Ázii a Núbii.* [V. Zamarovský]

2. lek., psych. ▶ (v psychiatrii) spôsobujúci tmenenie, utlmenie reakcií, upokojenie; určený na potlačenie útočného, ničivého, agresívneho správania, utlmujúci, tlmiaci, tlmivý: *p. účinok; pacifikačná terapia; nasadené lieky majú rýchly p. efekt; nastavenie pacifikačnej liečby; použitie pacifikačnej injekcie u dieťaťa*

pacifikovať -kuje -kujú -kuj! -koval -kujúc -kujúci -kovaný -kovanie nedok. i dok. **1.** i voj., polit. (čo) ▶ potláčať, potlačiť občianske nepokoje, povstanie, vzburu, zamedziť, zamedzovať vojenskej agresii, občianskemu neporiadku vojenskými, mocenskými, politickými prostriedkami, odzbrojením a pod.: *p. vzburu; streľbou p. štrajk; usilovali sa p. priestor so zbrojovkou, strategickými podnikmi; napokon pacifikoval aj nepriateľské Prusko* [P. Dvořák]; *Dobyté územia pacifikoval a ubránil pred Líbyjčanmi, na juhu porazil Núbijčanov a rozšíril hranice Egypta.* [V. Zamarovský]

2. i odb. (koho, čo) ▶ zneškodniť, zneškodňovať niekoho použitím sily, donucovacích prostriedkov; zamedziť, zamedzovať jednotlivcovi al. skupine vykonať agresiu, ohrozovať na zdraví a pod., likvidovať: *p. mladíka, útočníka, dav; ochranka pacifikovala rozvášnených fanúšikov; rozhnvaného bejzbalistu museli p. traja spoluhráči; chorý jedinec, ktorého treba p., upokojiť sedatívami; Gabríelu pacifikovali jediným úderom.* [J. Čomaj]

3. (koho, čo) ▶ cielene brániť, zabrániť niekomu konať istým spôsobom použitím vhodnej taktiky; úmyselne klásť prekážky niečomu, istým prejavom, snahám: *p. možného súperu vo voľbách; p. snahy o štátne osamostatnenie; v politickom zväzku bol tým, kto pacifikoval a usmerňoval svojho spojencu; v tomto zápase hostia pacifikovali domácich*

4. expr. (koho (čím)) ▶ odstrániť, odstraňovať napätie, rozbúrené vášne, prehnajú aktivitu, konfliktnosť v prejavoch, správaní, myslení a pod., uzemniť: *jediným pohľadom ma otec pacifikoval; na dlhších cestách môžete deti p. prehrávaním DVD; vhodnou poznámkou p. hašterivú mamičku na pieskovisku*

▣ dok. i ↗ **spacifikovať**

pacifista -tu pl. N -ti m. ▶ kto sa svojím konaním, aktivitami zasadzuje o udržanie mieru, pokoja a o nenásilné riešenie konfliktov: *presvedčený, zásadový, pozitívne mysliaci p.; v meste protestovalo tridsať pacifistov proti ozbrojenému útoku na Irak; Našinec, zaniatený pacifista a milovník dobrého spánku, odmieta všetky zbrane, a to aj vtedy, ak je tou zbraňou kniha.* [v. Švenková] ■ **pacifistka** -ky -tiel ž. *aktivistka a p.; Ženy sú pacifistky od svojho pôvodu.* ▶ [HN 2008]

pacifisticky [-t-] prísl. **1.** ▶ usilujúci o zachovanie mieru a pokoja; príznačne pre pacifistu, pacifizmus: *p. orientovaný politický partner; p. ladené názory; p. založení voliči; p. odmietať každú vojnu; Posolstvo tvorcu, humanisticky a pacifisticky podfarbené, vyznieva nepateticky, chce strhnúť čitateľa k ľudskosti.* [A. Lauček]

2. ▶ spôsobom svedčiacim o pokoji, znášanlivosti, mierne, mierumilovne: *p. komentovať ľudí; vždy sa správa p.; akokoľvek mierne a pacifisticky na nás Korzika pôsobila, predsa sa našli dve skutočnosti, ktoré nám napriek pečúcemu slnku naháňali zimomriavky*

pacifistický [-t-] -ká -ké prísl. **1.** ▶ zameraný na zachovanie pokoja, mieru; usilujúci sa o nenásilné riešenie (spoločenských) konfliktov, mierový: *p. postoj; pacifistické idey; pacifistické hnutie; pacifistické snahy; pokojná pacifistická demonštrácia proti násiliu*

2. ▶ nevyvolávajúci hádky, spory, nedorozumenia, pokojný, mierny, vlúdny, znášanlivý; svedčiaci o tom: *moja pacifistická povaha mi nedovoľovala zakročiť; najkrajšie pacifistické riešenie si nechávame na koniec – bez ohľadu na to, koľko vecí či ľudí vám dnes pokazilo náladu, objatie vám účinne vleje novú energiu do žíl*

pacifizmus -mu m. (fr. < lat.) **1.** i polit., sociol. ▶ odmietanie vojny, zbrojenia a násilia, postoj a sociálno-politický koncept uprednostňujúci mier, udržanie, upevnenie mieru a nenásilné riešenie (lokálnych al. medzinárodných) konfliktov: *aktívny, programový, radikálny p.; idea pacifizmu; byť zástancom pacifizmu; hlásať p.; opustiť svoj p.; usilovať sa o p.; vychovávať mládež v pacifizme; Európe je Thákur [indický básnik] zrozumiteľný svojím romantizmom a symbolizmom. Príťažlivý svojím pacifizmom [...]* [LT 1998]

2. ▶ ústupčivosť v konaní a správani, miernosť, mierumilovnosť; priveľká zhovievavosť, nebojovnosť: *mať hlbavého syna so sklonom k pacifizmu; neprepadnúť ľahostajnosti voči zlu známej ako morálnej p.*

páčík -ka pl. N -ky m. ▶ (v internetovej komunikácii) obrázok ruky so zdvihnutým palcom na znak súhlasu, páčenia sa, kladná hlasovacia ikonka; vyjadrenie súhlasu, hlas, lajk: *dva veľké páčíky; dať niečomu, niekomu p.; zbrať páčíky; nešetriť páčíkmi; ktorá fotografia získala najviac páčíkov?*

palica -ce *palíc* ž. **1.** ▶ dlhý zvyčajne tenší opracovaný i neopracovaný neohybný kus dreva okrúhleho prierezu, obyč. slúžiaci na nejaký účel: *pastierska p.; p. na zaháňanie dobytky; nahrubo otesaná p.; palice do fazule* na ťahanie popínavých rastlín; *koniec, hrot palice; odrezat' palicu; držať v ruke pútnickú palicu* ↗ i lexikalizované spojenie; *zlomit' palicu* ↗ i fraz.; *zahnať sa palicou; udrieť, zbit' niekoho palicou; udierať palicou o zem; Matej vyberie miesto pri plote z lieskových palíc, odhŕňa sneh, najprv čakanom a potom nohou.* [V. Šikula] □ *pútnická palica* atribút mnohých svätých v ich výtvarnom zobrazení ako symbol ochrany pred zlými duchmi

2. ▶ (zdravotná) pomôcka s rukoväťou a hrotom vyrábaná z rôznych materiálov, používaná pri chôdzi; syn. *palička: vychádzková drevená, hliníková p.; skladacia p. pre nevidiacich; turistická p.; stojí, opierajúc sa o palicu; po úraze chodí o palici; Starý otec nikdy nekríval. A nikdy nechodil bez palice.* [D. Dušek] □ *biela palica* signalizačná pomôcka, ktorú používajú nevidiaci pri chôdzi

3. často ako súčasť lexikalizovaného spojenia ▶ dlhší umelecky opracovaný predmet ako znak najvyššej moci al. hodnosti: *veliteľská palica benátskeho admirála; biskupská palica berla; hist. richtárska palica feruľa; maršalská palica* ↗ i *parem.*

4. ▶ jednotlivá al. párová rôzne tvarovaná súčasť športového náčinia: *golfová p.; bejzbalová, softbalová p. pálka; šermiarska p. baton; lyžiarske palice; trekingské palice; palice na nordickú chôdzu; výroba bojových palíc; krátke zahnuté palice s najrôznejšími tvarmi hlavy; Hráč má svojho nosiča palíc.* [Pt 1998]; *Prvýkrát skúsime chôdzu s teleskopickými palicami. Osvedčujú sa, hlavne teraz, keď sú chodníky mokré.* [Cs 2005]

5. hovor. ▶ dlhšia odnímateľná pomôcka tvoriaca súčasť predmetu al. slúžiacia ako držiak istého predmetu, rúčka, tyč: *drevená p. so závitom na viaceré typy metiel a mopov; používať selfie palicu* pri fotografovaní smartfónom, mobilom

6. ▶ (v minulosti) prudký zásah dlhým tenkým neohybným kusom dreva; telesný trest vykonávaný bitím, palicovaním, rana, úder: *dostať, vyslúžiť si dvadsaťpäť palíc; červené pruhy, pásy na tele po palici; A tam [na dereši] mu vy-*

ťal päťadvadsať masných palíc. [L. Zelienska]; *Mali rozkaz ho ubiť! Nikto nemôže prežiť päťdesiat palíc.* [P. Karvaš]

7. hovor. obyč. pl. *palice* ▶ zvislé rovné zátvorky: *dať text, informáciu do palíc; skontrolovať údaje v paliciach*

8. expr. iba vo fraz. spojeniach ▶ neústupčivý, tvrdohlavý človek; hlava: *to je tvrdá palica* toho ťažko o niečom presvedčíš; *dostať po palici* dostať príučku, ponaučenie; *mať palicu v poriadku* byť múdry, ľahko chápať; správne uvažovať

■ fraz. *byť/vyzerat' ako palica* byť veľmi chudý; *mať nohy ako palice* mať veľmi tenké, chudé nohy; *stáť ako palica* meravo, bez pohybu stáť; *lámať/zlomiť nad niekým, niečím palicu* strácať, stratiť nádej, vieru v nápravu niečoho, niekoho, odsudzovať, odsúdiť niekoho; *chodiť/ostať o žobráckej palici* a) nemať potrebné prostriedky, prosiť o hmotnú pomoc b) žobrať; *priviesť niekoho na žobrácku palicu* vedome zapríčiniť úplný hmotný úpadok niekoho, ožobračiť ho; *vyjsť na žobrácku palicu* a) celkom schudobnieť b) (často vlastným pričinením) prísť o všetok majetok ■ porem. *každý/dobry vojak má/nesie v batohu/torbe maršalskú palicu* každý môže dosiahnuť úspech, kariéru, spoločenské postavenie; *kto chce psa biť, palicu si nájde* kto chce, na kritiku si vždy nájde dôvod; *[každá] palica má dva konce* následky nášho konania môžu byť napokon iné, ako sme predpokladali, a môžu sa obrátiť proti nám; *Pán Boh má palicu na každú opicu* každá ľudská svojvoľnosť sa raz skončí a páchatel' zla príde vlastným pričinením do nešťastia

■ zdrob. ↗ **palička**

palička -ky -čiek ž. **1.** zdrob. ▶ (menšia, kratšia) palica: *paličky ku kvetom; drevo naštiepané na tenké paličky; naháňal sa a zbieral paličky v lese papeky; Sedela zamyslene a pichala paličkou do zeme.* [L. Ballek]; *Chlapci sa hrajú s paličkou, rapocú po plote, plot spieva, cing, cing, cing...* [L. Ťažký]

2. ▶ (zdravotná) pomôcka vyrábaná z rôznych materiálov, s rukoväťou a hrotom, používaná pri chôdzi; syn. palica: *vychádzková p.; paličky pre nevidiacich* orientačné, signalizačné; *opierať sa o paličku; po chodníku opatrne kráča starček o paličke* □ *biela palička* signalizačná pomôcka, ktorú používajú nevidiaci pri chôdzi

3. ▶ kratšia tenká pomôcka používaná pri istej špecializovanej činnosti, ktorou sa niečo naznačuje, ukazuje a pod.: *dirigentská p.* taktovka; *mažoretiská p.* s výrazným zakončením na oboch stranách určená obyč. na rýchle

krútenie, ktorú mažoretky používajú pri vystúpeniach; *pán vo fraku a cylindri máva kúzelníckou paličkou; krupier posúva výhry paličkou*

4. ▶ krátke tenké drievko al. tenký kúsok plastu na upevnenie cukrovinky al. potraviny (pri príprave jedál): *p. z nanuka; cukrová vata na paličke; palička používaná na zastoknutie konca jaternice* [LT 1998]; *Martin vystrelil Mone lízanku na paličke a ona mu za to dala krátky bozk na líce.* [M. Hvorecký]

5. obyč. pl. *paličky* ▶ párové náčinie na jedenie pôvodne používané v niektorých ázijských krajinách: *čínske, japonské paličky; správny spôsob držania paličiek; jesť paličkami; je prestreté, okrem príborov sú pre hostí nachystané aj paličky*

6. obyč. pl. *paličky* ▶ špeciálne náčinie na zhotovovanie čipiek: *čipkárske paličky; z bukového dreva vyrába viac druhov paličiek na paličkovanie; Mihali sa paličky čipkárok, ihly vyšivačiek, priadol sa ľan.* [Pd 1994]

7. obyč. pl. *paličky* hud. ▶ (párová) súčasť bicieho hudobného nástroja: *bubenícke paličky; cimbalové paličky; p., paličky na xylofón; udierať paličkou na triangel, na činel; hudobník používa paličky s nylonovými hlavicami*

8. hovor. obyč. pl. *paličky* ▶ čo tvarom, vzhľadom pripomína malú palicu; výrobky paličkovitého tvaru, tyčinky: *slané celozrnné, chlebové paličky; čokoládové paličky; syr sa vytvaruje na paličky; mrkvu nakrájajte na paličky; recept na bryndzové paličky z lístkového cesta*

▣ fraz. *mať nohy ako paličky* mať veľmi tenké, chudé nohy

paličkár¹ -ra pl. N -ri m. 1. ▶ kto ručne (umelecky) vyrezáva vychádzzkové palice, rezbár: *Aj v iných triedach mali svojich paličkárov [...] Vyrezávanie palice chápal ako obrad.* [J. Patarák]; *Túto prednosť [dreva borievky] už dávno spoznali paličkári a rezbári.* [Sln 1976]

2. zried. ▶ kto ručne zhotovuje čipky paličkováním, prekladaním špeciálnych paličiek s navinutými niťami na valci, čipkár: *združenie paličkárov; výsledok tohtoročnej práce paličkárov i paličkárov, čipkovaná bodka; ▣ ↗ i paličkárka*

paličkár² G a A -ra pl. N a A -re m. poľov. ▶ mladý srnec s málo vyvinutým parožím, s paročkami potiahnutými lykom, jemnou ochlpenou kožou: *srnec p.; mladý výradový p.; Od začiatku lovíme prednostne mladé ročné srnčeky – slabé paličkáre a gombičkáre.* [PaR 2010]

paličkárka -ky -rok ž. ▶ žena ručne zhotovujúca čipky paličkováním, prekladaním špeciálnych paličiek s navinutými niťami na valci, čipkárka: *skúsená, zručná, zdatná p.; liptovské paličkárky; šikovné ruky paličkárky; stretnutia*

paličkárok; pri práci si p. otáča valec pokrytý návliečkou; Klub si svoj rozhľad rozširuje nadväzovaním kontaktov s paličkárkami z iných klubov. [CN 2004]

paličkársky -ka -ke príd. ▶ súvisiaci s paličkovaním, paličkárstvom, ručným zhotovovaním čipky na valci prekladaním špeciálnych paličiek s navinutými niťami; súvisiaci s paličkárkou, s paličkárom¹, čipkársky: *paličkárske umenie; obnovovanie paličkárskych tradícií; oboznámiť sa s množstvom paličkárskych techník; výstavy paličkárskych klubov; [...] Košice nie sú tradičnou paličkárskou oblasťou, nebolo čo zdediť od starých materí. [Sme 2009]*

paličkárstvo -tva s. zried. ▶ remeslo zaoberajúce sa ručným zhotovovaním čipky na valci prekladaním špeciálnych paličiek s navinutými niťami: *umenie paličkárstva; p. je u nás na ústupe; osobitosťou slovenského paličkárstva sú rozmanité farebné čipky*

paličkovací -cia -cie príd. ▶ súvisiaci s paličkováním, ručným zhotovovaním čipky z nití prekladaním špeciálnych paličiek s navinutými niťami; slúžiaci na paličkovanie, čipkársky: *p. valec; paličkovacia súprava; paličkovacia priadza; tradičné paličkovacie metódy; paličkovacou technikou zhotoviť hoci len jednoduchú čipku*

paličkovanie -nia s. etnogr., textil. ▶ čipkárska technika, ručné zhotovovanie čipky tvorenej na valci prekladaním špeciálnych paličiek, na ktorých je navinutá niť: *originálne p. čipiek; kurzy paličkovania; tradícia paličkovania; ovládať základy paličkovania; výroba čipiek paličkováním; mať skúsenosť s paličkováním*

▣ ↗ i **paličkovať**

paličkovany -ná -né príd. ▶ zhotovený paličkováním, prekladaním špeciálnych paličiek s navinutými niťami na valci: *hontianska, sol'nobanská paličkovaná čipka; gemerský čepiec s paličkovanou predničkou; paličkované obrazy, časti ľudového odevu; Ovládala ručné práce a nejedna domácnosť v paneláku mala paličkovánú dečku na umakartovom stole práve od nej. [M. Hvorecký] ▣ ↗*

i **paličkovať, paličkovanie**

paličkovať -kuje -kujú -kuj! -koval -kujúc -kujúci -kovaný -kovanie nedok. etnogr., textil. (čo; o) ▶ ručne zhotovovať, tvoriť z nití čipku na valci prekladaním špeciálnych paličiek, na ktorých je navinutá niť: *p. tradičnú čipku; učiť sa p.; krásne vyšíva a paličkujú; ženy paličkujú rôzne motívy; neos. paličkovalo sa hlavne v zime; Pôvodná hontianska čipka je vraj veľmi ťažká, pretože sa paličkuje na holom valci, čo znamená bez predlohy. [Cs 2003]*

Jana Končalová

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- lexikalizované spojenie alebo terminologické spojenie
- ↗ odkaz
- ▣ frazeológia, parémie
- ▣ prihniezdovanie

Zoznam použitých skratiek zdrojov

Cs – Cestovateľ, CN – Castrum Novum, HN – Hospodárske noviny, LT – Literárny týždenník, PaR – Poľovníctvo a rybárstvo, Pd – Pravda, Sln – Slniečko, Sme – Sme, VNK – Východoslovenské noviny – Korzár

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

GENZOR, Jozef: Kórejský jazyk, písmo a jeho prepis	257
GURIČANOVÁ, Dana: Odtiene (štýlu) Veroniky Šikulovej	140
JAROŠOVÁ, Alexandra: O sociálnej frustrácii s humorom? (K nedožitej osemdesiatke spisovateľa Rudolfa Slobodu)	279
JAROŠOVÁ, Alexandra: <i>Výrazy pohlavie a rod</i>	331
KAČALA, Ján: Privlastňovanie pri menách s adjektívnou formou	193
KAČALA, Ján: Slovo <i>čo</i> ako spojka so zaraďovacím významom	321
LEVICKÁ, Jana: Terminologický portál Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV	129
MISLOVIČOVÁ, Sibyla – DONOVALOVÁ, Jana: Webová jazyková poradňa funguje päť rokov	73
ŠIMON, František – DANKO, Ján: Termíny <i>bedrá, driek a panva</i> v slovenskej anatomickej nomenklatúre	79
ŠIMON, František: Pôvod slovenských anatomických termínov pre zuby	203
VALENTOVÁ, Iveta: Jazyková stránka komlóšských priezvisk	65
VALENTOVÁ, Iveta: Vznik, motivácia a význam komlóšských priezvisk	3

DISKUSIE

MISLOVIČOVÁ, Sibyla: O niektorých prevzatiach z angličtiny	209
--	-----

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Súpis termínov z astronómie (pokračovanie)	17, 84
ŠOLTĚS, Rudolf – Kliment, Ján: Nové a revidované slovenské mená machorastov. 4. Častejšie sa vyskytujúce druhy	146

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

BALLEKOVÁ, Katarína: Pomôcť prídu <i>Sirota, Riman, Chovanec</i> aj <i>Pastorok, Macošiar</i> a <i>Vdovin</i> pôjdu do kúta!	165
DVORNICKÁ, Ľubica: <i>I červiku ten koreň milý, v ktorom sa zrodil</i>	31
CHOCHOL, Martin: <i>Od hlavi boľeňa...</i> (Zo zemplínskej lexiky)	338
RÁCZOVÁ, Patrícia: Zástery a fertuchy ako súčasť kroja (Nielen pri práci, ale aj na parádu)	284
SMATANA, Miloslav: Šťavnato, ale s mierou (O niektorých nadávkach v slovenských nárečiach)	216
ŠIMUNOVÁ, Dagmar: Nie je <i>haluška</i> ako <i>haluška</i> ani <i>strapačka</i> ako <i>strapačka</i>	94

ROZLIČNOSTI

<i>Atrakciový bazén, atrakčný bazén.</i> I. Hrubaničová	100
Čo je <i>glaciálna archeológia</i> ? J. Genzor	298
<i>Krnačky</i> alebo <i>krňačky.</i> M. Chochol	291
<i>Michelinská hviezdička, Michelin, michelinový kuchár.</i> S. Duchková	223
Názov vrchu <i>Marhát.</i> M. Majtán	229
O názve nového mikrokontinentu. J. Genzor	231
Priezviská <i>Bondra</i> a <i>Handzuš.</i> M. Majtán	295
Priezviská <i>Harabin</i> a <i>Harabín.</i> M. Majtán	347
Priezviská <i>Kýška</i> a <i>Kiska.</i> M. Majtán	176
Priezviská <i>Lajčiak</i> a <i>Lajčák.</i> M. Majtán	227
Priezvisko <i>Murgaš.</i> M. Majtán	229
Priezvisko <i>Sagan.</i> M. Majtán	103
Rodovo neutrálné meno. K. Kálmánová	43
<i>Zdieľaná ekonomika</i> či <i>kolaboratívna ekonomika</i> ? K. Kálmánová	172

SPRÁVY A POSUDKY

110. výročie narodenia Jozefa Orlovského. D. Šimunová	299
Cenný prameň aj praktická príručka. A. Karčová	237
Dynamizmus, vedeckosť, aktivita, grácia. Osem decénii Kláry Buzássyovej. M. Šimková	349
Henrich Bartek v slovenskej jazykovede a kultúre. I. Klabníková	178
Konferencia o problémových javoch v jazyku. D. Guričanová	46
Na rozlúčku s Milanom Majtánom. P. Žigo	233
Naša jubilanťka Sibyla Mislovičová. I. Vančová – D. Guričanová	241
Prvá svetová vojna očami (a ústami) našich predkov. Ľ. Dvornická – M. Chochol	353
Slovenčina je už 100 rokov oficiálnym vyučovacím jazykom. K. Balleková	106

SPYTOVALI STE SA

Akého rodu je názov <i>Gecel</i> ? I. Vančová	182
<i>Borba – borieb</i> či <i>bôrb</i> ? K. Kálmánová	358
Genitív jednotného čísla podstatného mena <i>ár.</i> M. Považaj	114
<i>Krátkodenný</i> a <i>dlhodenný.</i> D. Guričanová	245
<i>Kváskovanie.</i> D. Guričanová	110
<i>LED žiarovka, ledka, ledkový.</i> S. Mislovičová	307
<i>Odor, odér</i> či <i>odór</i> ? D. Guričanová	304
<i>Pozdravujeme všetkých za volantom.</i> S. Duchková	306
Skloňovanie názvu <i>Záruby.</i> I. Vančová	303
<i>Štrednopríjmový.</i> I. Vančová	247
<i>Štúdia – štúdiový.</i> S. Duchková	112

<i>Temnosmrečinský</i> alebo <i>temnosmrečiansky</i> ? S. Duchková	183
<i>Titus – Titusa</i> . S. Duchková	51
<i>Vyhospodáriť</i> . S. Duchková	360

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (49). M. Petrufová	52
Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (50). L. Ocetová	117
Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (51). N. Janočková	185
Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (52). A. Šufliarska	248
Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (53). A. Šebestová	308
Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (54). J. Končalová	362

Z WEBOVEJ PORADNE

Aké <i>i</i> sa píše v slovných spojeniach <i>čudné zveri/-y</i> a <i>po stopách zveri/-y</i> ?	316
Ako sa má v slovenčine používať prevzaté slovo <i>Bitcoin/bitcoin</i> ?	254
Ako sa nazýva osoba, ktorá medituje?	62
Ako sa odvodzujú názvy jazykov od názvov krajín a prečo je napr. <i>poľština, ruština</i> , ale <i>slovenčina, maďarčina</i> ?	255
Ako sa skloňuje slovo <i>mäta</i> v množnom čísle?	62
Ako sa správne tvoria názvy slovenských hradov?	60
Akú podobu majú prídavné mená vytvorené zo slov <i>Raveň, Roveň,</i> <i>pieseň, tieseň</i> ?	125
Aký je význam slova <i>prehľadový</i> a v akých prípadoch sa najčastejšie používa? Je vhodné spojenie <i>prehľadový katalóg</i> ?	61
Aký rozdiel je medzi prídavnými menami <i>odborový</i> a <i>odborársky</i> ? Ak sú odborové zväzy, prečo máme <i>odborárskych bossov</i> ?	192
Aký význam má prídavné meno <i>mainstreamový</i> v spojení <i>mainstreamové médiá</i> ? Dal by sa nahradiť nejakým domácim výrazom?	319
Bližšia sa voľby <i>predsedu samosprávneho kraja SK</i> alebo <i>župana</i> ?	314
Čítala som, že zvieracie prídavné mená nemajú príponu <i>-áci,</i> <i>-ácia, -ácie</i> , iba <i>-ací, -acia, -acie</i> . Sú potom prídavné mená <i>zajačí,</i> <i>jazvečí, králičí, srnčí, kančí, vtáčí, slepačí</i> a <i>prasačí</i> správne?	191
Existuje slovenský výraz pre úsek schodišťa od jedného odpočívadla k druhému?	61
Je slovo <i>bezpečnosť</i> predponové, keď slovo <i>pečnosť</i> v slovenčine nemáme? ...	320
Je slovo <i>zdokladovať</i> spisovné?	63

Je slovo <i>znovupoužívanie</i> spisovné? Nenachádza sa v našich slovníkoch, ale často sa používa ako synonymum slova <i>recyklácia</i>	125
Je spojenie <i>tržný mechanizmus</i> jazykovo v poriadku?	319
Je správne používať spojenie <i>problém komunikujeme?</i>	318
Je správne spojenie <i>pevné skupenstvo</i> alebo <i>tuhé skupenstvo?</i>	320
Je správne slovné spojenie <i>zastavané plochy o výmere 200 m²?</i>	127
Kedy sa používajú zámená <i>váš, vaše</i> a kedy <i>svoj, svoje?</i>	126
Ktorá forma zisťovacej otázky je správna: <i>Viete, koľko je hodín?</i> alebo <i>Neviete, koľko je hodín?</i>	126
Ktorá predložka je vhodná: <i>s xeroxom</i> alebo <i>so xeroxom?</i>	317
Ktoré prídavné meno od názvu <i>Zlaté Moravce</i> je správne: <i>zlatomoravecký</i> alebo <i>zlatomoravský?</i>	62
Ktoré slovné spojenie je správne: <i>vínna fľaša</i> alebo <i>vínová fľaša?</i>	128
Má slovné spojenie <i>trafiť sa</i> rovnaký význam ako sloveso <i>trafiť?</i>	63
Možno pomenovať človeka výrazom <i>testovač?</i>	318
Môže sa v slovenčine používať slovo <i>transgender</i> alebo máme aj vhodnejšie výrazy?	256
Podľa akých pravidiel sa priraduje rod podstatným menám prijímaným do slovenčiny z cudzích jazykov, napr. <i>bilbord, šou, bajk, koktail?</i>	254
Prečo je v slovenčine slovo <i>dotazník</i> , keď slovo <i>dotaz</i> je nespisovné? Nemal by to byť <i>otázkovník</i> alebo <i>dopytovník?</i> Ako sa volajú osoby, ktoré vyplňajú <i>dotazník?</i>	192
Prečo sa meno <i>Tibor</i> vyslovuje tvrdo a <i>Ctibor</i> mäkko, keď sa odlišujú len jedným písmenom?	125
Prídavné mená s prvou časťou <i>celo-, viac- a mimo-</i> sa píše spolu alebo osobitne?	128
Skloňujú sa názvy bojových umení? Napr. <i>aikido, taekwondo, won hwa do, kung fu.</i>	317
Slovo <i>rozmerný</i> má iný význam ako <i>jednorozmerný, dvojrozmerný</i> a pod., preto sú tieto prídavné mená logicky nesprávne, dokonca nezmyselné. Nemalo by byť <i>jednorozmerový, dvojrozmernový?</i>	255
Stretávam sa so slovnými spojeniami typu <i>doprezentovať vynález, odprezentovať svoj názor, vydefinovať nové poznatky</i> ap. Je správne používať takéto novotvary?	315
Sú výrazy <i>bežkár, bežkovanie</i> a <i>bežkové lyžovanie</i> adekvátne pôvodným výrazom <i>bežec na lyžiach, bežecké lyžovanie?</i>	60
V angličtine jestvuje veľa obrazných pomenovaní skupín zvierat. Ako je to v slovenčine?	127
Vyslovuje sa v slovách <i>letí, líce, lienka, lietadlo, lieskovce, maliny</i> spoluhláska <i>l'?</i>	314
Index 52. ročníka. S. M i s l o v i č o v á	374
Informácie autorom	64
Obsah 52. ročníka	370

Index 52. ročníka

A

absolútne čierne teleso, význam termínu 17
Aegir, význam termínu 17
Ain, význam termínu 17
Airyho disk, význam termínu 18
aikido, skloňovanie 317 – 318
Amateru, význam termínu 18
anomalistický rok, význam termínu 18
ant centrum, význam termínu 18
apochromát, význam termínu 18
apochromatický objektív, význam termínu 18
areológia, význam termínu 17
areografický, význam termínu 17
archeoastronómia, význam termínu 18
Arion, význam termínu 18
Arkas, význam termínu 18
astroarcheológia, význam termínu 18
astrofotografia, význam termínu 19
atmosférický unik, význam termínu 19
atómová sekunda, význam termínu 19
analýza literárneho diela: jazyk
románov Rudolfa Slobodu 279 – 283;
štýl Veroniky Šikulovej 140 – 145
ár, skloňovanie 114 – 116
armáda, význam a používanie 127
atrakciový, význam a používanie 100 – 103
atrakčný, význam a používanie 100 – 103

B

bahnivka kostrbatá, botanický termín 158
bajk, skloňovanie 254
bakulka päťradá, botanický termín 157
bankovec Fendlerov, *b. pôvabný*,
b. ohnutý, *b. ohnutý Thedenov*, *b. Geheebov*, *b. štrkovitý*, *b. Mildeho*,
b. lesklý, *b. Tommasiniho*, botanické termíny 151 – 152
barinovec žltkastý, botanický termín 162
barinovka Lindbergova, botanický termín 152
Beckovský hrad, *hrad Beckov*, tvorenie názvu a pravopis 60

bedro, význam a používanie termínu 79 – 83
bezpečnosť, význam a používanie 320
bežec na lyžiach, význam a používanie 60 – 61
bežecké lyžovanie, význam a používanie 60 – 61
bežkár, význam a používanie 60 – 61
bežkovanie, význam a používanie 60 – 61
bežkovať, význam a používanie 60 – 61
bielomach skalný, botanický termín 157
bilboard, skloňovanie 254
bitcoin, význam a používanie 254
bitcoinový, význam a používanie 254
blankovec krivozubý, *b. krivozubý pravý*, botanické termíny 156
bochnik otvorený, *bochnik spletený český*, botanické termíny 157
bochnik skalný, botanický termín 158
Bondra, pôvod priezviska 295 – 296
borba, skloňovanie 358 – 359
borovec odstavajúci, *b. maličký*, *b. Schleicherov*, *b. vzhľadný*, botanické termíny 158
Boyajianovej hviezda, význam termínu 19
Brahe, význam termínu 19
bradatka Binsteedova, botanický termín 147
bradatka Flörkeho, botanický termín 149
bradatka Hatcherova, botanický termín 147
bradatka Kunzeho, botanický termín 150
bradavkovec vápnomilný, botanický termín 148
Bratislavský hrad, tvorenie názvu a pravopis 60
briadka Blyttova, botanický termín 156
brvinka hustá, *b. ostňovitá*, *b. Wimmerova*, botanické termíny 162
BUZASSYOVÁ, Klára, medailón 349 – 352

C

celo-, význam a používanie 128

celokrajka Andrewsova, c. ročná, c. cibulkatá, c. pupeňovitá, c. Drummondova, c. predĺžená
mnohotvará, c. nádherná, c. žltkastá,
 botanické termíny 159
celonárodný, pravopis 128
celoplošný, pravopis 128
celospoločenský, pravopis 128
celouniverzitný, pravopis 128
centrálna oblasť disku Slnka, význam
 termínu 19
Centrum pre malé planétky, význam
 termínu 19
Cervantes, význam termínu 19
cirkumbinárna planéta, význam
 termínu 19
Copernicus, význam termínu 19
Ctibor, výslovnosť 125 – 126
cyklotrónové žiarenie, význam termínu 20
cyklus slnečných škvrn, význam
 termínu 20
cytografický, význam termínu 20

Č

časové pásmo, význam termínu 20
čelná rázová vlna, význam termínu 20
čertík karolínsky, botanický termín 149
čo, význam a používanie spojky 321
 – 331
črenový zub, význam a používanie
 termínu 205 – 206

D

Dagon, význam termínu 20
de Vaucouleursova klasifikácia galaxií,
 význam termínu 20
definovať, význam a používanie 315
dex, význam termínu 20
Devínsky hrad, hrad Devín, tvorenie
 názvu a pravopis 60
 dialektológia: *halušky a strapačky*
 v slovenských nárečiach 94 – 99;
nadávky v slovenských nárečiach 216
 – 222; *názvy zástery* v slovenských
 nárečiach 284 – 290; *podoby slova*
sirota v slovenských nárečiach
 165 – 171; *pomenovania chorôb*
 v zemplínskych nárečiach 338 – 346;
slovo koreň v slovenských nárečiach
 31 – 42

difrakčný disk, význam termínu 20
difúzny interstelárny pás, význam
 termínu 20
digitálna fotografia, význam termínu 21
Dimidium, význam termínu 21
Diracova konštanta, význam termínu
 21
diseminácia, význam a používanie 214
dlhodnosť, význam a používanie 245
 – 246
dlhodenný, význam a používanie 245
 – 246
dlholístok naklonený, botanický termín
 154
dlhý gama záblesk, význam termínu 21
dokladovať, význam a používanie 63
dotazník, význam a používanie 192
drakonický rok, význam termínu 21
drapuľka tmavá, botanický termín 160
Draugr, význam termínu 21
driek, význam a používanie termínu 79
 – 83
drobivka bochníkovitá, d. Hartmanova,
d. horská, d. hruborebrová,
d. chlpkatá, d. istrijská, d.
Mühlenbeckova, d. nepravideľná,
d. predĺžená, d. skrútená, d.
striebrosivá, d. vyvýšená, d.
žltohnedá, botanické termíny 155
drobnohrotka kučeravá, d. stlačená,
 botanické termíny 153
drobnomach Davallov, d. Flörkeho, d.
krivostopkatý, d. Starkeho, botanické
 termíny 157
Dulcinea, význam termínu 21
dvojhrot kučeravý, d. vlnkatý, d.
žltohnedý, botanické termíny 153
dvojhrotka hroznovitá, d. sídlovitá,
 botanické termíny 153
dvojvlások bledý, d. pruhovaný, d.
stihly, botanické termíny 154
Dysonov prstenec, význam termínu 21
Dysonova bublina, význam termínu 21
Dysonova sféra, význam termínu 21
Dysonovo puzdro, význam termínu 22

E

Edasich, význam termínu 22
efemeridová sekunda, význam termínu
 22

efemeridový čas, význam termínu 22
efemeridový deň, význam termínu 22
efemeridový meridián, význam termínu 22
efemeridový poludník, význam termínu 22
egyptský kalendár, význam termínu 22
ekonomika spolupráce, význam
a používanie 172 – 175
Errai, význam termínu 22
etnoastronómia, význam termínu 23
exojupiter, význam termínu 23
exomars, význam termínu 23
exomerkúr, význam termínu 23
exoneptún, význam termínu 23
exoplanetárna astronómia, význam
termínu 23
exourán, význam termínu 23
exovenúša, význam termínu 23
exozem, význam termínu 23
extrémne dlhý gama záblesk, význam
termínu 23

F

Fafnir, význam termínu 23
firmamentum, význam termínu 24
flotila, význam a používanie 127
Fomalhaut, význam termínu 24
Fortitudo, význam termínu 24
frekvencia, význam termínu 24
formácia, význam a používanie 127
fúzačík bledožltý, *f. ostrovny*, *f. ostrý*,
botanické názvy 153
fúzačík Hornschuchov, botanický
termín 159
fúzačík ohrnutý, botanický termín 160
fúzačík poprehýbaný, *f. štrbinkovitý*, *f.*
tvrdkastý, botanické termíny 154
fúzačík pošvatý, *f. vlhkomilný*,
botanické termíny 151

G

G, význam termínu 24
Gaia, význam termínu 24
Galileo, význam termínu 24
gama záblesk, význam termínu 24
gauss, význam termínu 24
Gecel, skloňovanie 182 – 183
glaciálna archeológia, význam
a používanie 297
globálny oceán, význam termínu 24
gravitačná sila, význam termínu 25

greenwichský stredný čas, význam
termínu 25
gregoriánsky cyklus, význam termínu 25
gregoriánsky kalendár, význam termínu 25

H

hadovček zúbkovaný, botanický termín
148
Handzuš, pôvod priezviska 295 – 296
Harabin, pôvod priezviska 347 – 348
Harabin, pôvod priezviska 347 – 348
Harriot, význam termínu 25
Hawkingovo žiarenie, význam termínu
25
heliaktický východ, význam termínu 25
heliaktický západ, význam termínu 25
heliocentrická dráha, význam termínu
25
heliocentrická paralaxa, význam
termínu 25
helioplášť, význam termínu 26
Helvetios, význam termínu 26
hermografický, význam termínu 26
Hipparchov cyklus, význam termínu 26
história astronómie, význam termínu 26
hlboký vesmír, význam termínu 26
holohlávkov ladný, *h. tupý*, botanické
termíny 148
holomorfná dynamická sústava,
význam termínu 26
horizont udalostí, význam termínu 26
horúci Neptún, význam termínu 26
hrotozúbec háčikovitý, botanický termín
153
Hubblova klasifikácia galaxií, význam
termínu 27
hviezdna paralaxa, význam termínu 27
hviezdna populácia III, význam termínu 27
Hypatia, význam termínu 27
hypernova, význam termínu 27

CH

chaboš pobrežný, botanický termín 157
chabul'a mnohodielna, botanický termín
150
chabul'a veľká, botanický termín 147
Chalawan, význam termínu 27
chvostík hrubobrevový, botanický
termín 153

I
ihloľist ťidľovitý, botanický termín 159
Intercrus, význam termínu 27

J
Jakubova palica, význam termínu 27
Janssen, význam termínu 27
joľivografický, význam termínu 27
juliánsky kalendár, význam termínu 28
jarmovček skalný, j. zelený, botanické termíny 163
jarmovček ťtíhľy, j. zubatý, botanické termíny 162
jaskyňový, jaskynný, význam a používanie 125
jazvečí, význam a používanie 191
jazykové poradenstvo: päť rokov fungovania webovej jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV 73 – 79
jednorozmerný, význam a používanie 255 – 256
jednorozmerový, význam a používanie 255 – 256
jemnovlas valcovitý, botanický termín 162

K
kalichovček celistvostopkatý, k. rašelinnikový, botanické termíny 147
Kallipov cyklus, význam termínu 28
kančí, význam a používanie 191
kapucienka Donnova, k. maličká, k. ohnutá, k. otvorená, botanické termíny 161
katadioptrický d'alekohľad, význam termínu 28
katalóg, prehľadný k., význam a používanie 61
katarínka úzkolistá, k. ťltkastá, botanické termíny 151
Keplerova hviezda, význam termínu 28
Keplerova supernova, význam termínu 28
Kiška, pôvod priezviska 176 – 177
klasifikácia galaxií, význam termínu 28
klinovček skalný, botanický termín 150
kohabitácia, význam a používanie 212
koktail, skľoňovanie 254
kolaborácia, význam a používanie 212 – 213

kolaboratívny, význam a používanie 172 – 175
komplexná analytická dynamika, význam termínu 28
komplexná dynamika, význam termínu 28
komunikovať, väzba a používanie 318
koncový ráz, význam termínu 28
korbáčovec trojzubý, botanický termín 147
korotačný polomer, význam termínu 28
koryťkovec barinný, k. korutánsky, k. korutánsky Massalongov, k. ostritý, k. vlhkomilný, k. vystúpavý, botanické termíny 150
korytnačí, význam a používanie 191
kosákovec dlholistý, botanický termín 154
kosierik kosákovitý, k. stočený, botanické termíny 153, 158
kostrbatec konáristý, botanický termín 160
kozmičné počasie, význam termínu 28
kráľičí, význam a používanie 191
krátkodennosť, význam a používanie 245 – 246
krátkodenný, význam a používanie 245 – 246
krátky gama záblesk, význam termínu 29
kriváčik jemný, k. stočený, botanické termíny 153
krnačky, krňačky, význam a používanie 291 – 294
kronografický, význam termínu 29
kung-fu, skľoňovanie 317 – 318
kurací, význam a používanie 191
kváskovanie, význam a používanie 110 – 112
Kýška, pôvod priezviska 176 – 177

L
ľadvinovec malý, botanický termín 149
Lajčák, pôvod priezviska 227 – 228
Lajčiak, pôvod priezviska 227 – 228
Laniakea, význam termínu 29
lastúrnica bledá, botanický termín 150
LD pozri ľudárna vzdialenosť, význam termínu 29
LED, význam a používanie 307

ledka, význam a používanie 307
ledkový, význam a používanie 307
lesklec dutolistý, *l. lesný*, *l. širokolistý*,
l. zúbkatý tupolistý, *l. zvráskavený*,
botanické termíny 158
letieť, výslovnosť 314
lexikografia: z pripravovaného Slovníka
súčasného slovenského jazyka 49
– 54, 121 – 124, 185 – 190, 248
– 253, 308 – 313, 362 – 369
lexikológia: prevzatia z angličtiny 209
– 215

Libertas, význam termínu 29
lice, výslovnosť 314
licenka, výslovnosť 314
lietadlo, výslovnosť 314
Lich, význam termínu 29
Lipperhey, význam termínu 29
Eubovniánsky hrad, tvorenie názvu
a pravopis 60
lunárna vzdialenosť, význam termínu
29
lunárno-solárny kalendár, význam
termínu 29
lunárno-stelárny kalendár, význam
termínu 29
lunárny kalendár, význam termínu 29
lunisolárny kalendár, význam termínu
30
lupeňovec hrboľatý, botanický termín
148
lyžicovka Donnova, botanický termín
147

M

maďarčina, význam a používanie 254
magnetobrzdné žiarenie, význam
termínu 30
machy, botanický termín 150
mainstreamový, význam a používanie
319
MAJTÁN, Milan, nekrológ 233 – 236
Majriti, význam termínu 30
maliny, výslovnosť 314
Marcus/Markus, skloňovanie 51
Marhát, pôvod názvu 229 – 231
Maurícia, význam a používanie 231
– 232
Maurícijsčan, *Maurícijsčanka*, význam
a používanie 231 – 232

maurícijský, význam a používanie 231
– 232
mäta, skloňovanie 61 – 62
medailóny: BUZASSYOVÁ, Klára 349
– 352; MISLOVIČOVÁ, Sibyla 241
– 244; ORLOVSKÝ, Jozef 299 – 302
meditovať, význam a používanie 62
meditujúci, *meditujúca*, význam
a používanie 62
megalitická stavba, význam termínu 30
mechúrovka odstavajúca, botanický
termín 158
merik Blyttov, *m. ostňovitý*, *m.*
plavuňovitý, *m. Thomsonov*,
botanické termíny 157,
merik oválny, botanický termín 158
mesačno-hviezdny kalendár, význam
termínu 30
mesačno-slniečny kalendár, význam
termínu 30
mesačný kalendár, význam termínu 30
mešcovka vodná, botanický termín 149
Meztli, význam termínu 30
mienkotvorňý, význam a používanie
319
Miestna superkopa, význam termínu 30
miestny stredný slnečný čas, význam
termínu 30
miešok poskrúcaný, botanický termín
155
michelinový, význam a používanie 223
– 226
michelinský, význam a používanie 223
– 226
mimo-, význam a používanie 128
mimodotačný, pravopis 128
mimoškolský, pravopis 128
mimourovňový, pravopis 128
mimozemský, pravopis 128
Minkovského-Zwickyho klasifikácia,
význam termínu 30
Minor planet center, význam termínu
30
MISLOVIČOVÁ, Sibyla, medailón 241
– 244
MISLOVIČOVÁ, Sibyla –
VANČOVÁ, Iveta: Špytovali ste sa,
recenzia 237 – 240
mokradník stíhly, botanický termín 158
morfológia: podoba zisťovacej otázky

Viete/neviete, koľko je hodín? 126 – 127; rod názvu *Gecel'* 182 – 183; rod prevzatých podstatných mien 254; slovo *čo* ako spojka so zaraďovacím významom 321 – 331
MPC, význam termínu 30
municipalita, význam a používanie 211
Murgaš, pôvod priezviska 296 – 297

N

naháčik skalný, botanický termín 155
nekrológ: za Milanom Majtánom 233 – 236
niťovka štíhla, *n. strešná*, botanické termíny 160
nízkoprijmový, význam a používanie 247

O

objekt hlbokého vesmíru, význam termínu 84
oblízať, význam a používanie 52
oblízať sa, význam a používanie 52
obliznúť, význam a používanie 52 – 53
obliznúť sa, význam a používanie 53
oblizovať, význam a používanie 53 – 54
oblizovať sa, význam a používanie 54
obluba, význam a používanie 54 – 55
oblúbenec, význam a používanie 55
oblúbenkyňa, význam a používanie 55
oblúbený, význam a používanie 55 – 56
oblúbiť si, význam a používanie 56
oblubovať, význam a používanie 56
oblúčik, význam a používanie 57
oblúk, význam a používanie 57 – 58
očný zub, význam a používanie termínu 205
odborársky, význam a používanie 192
odborový, význam a používanie 192
odor, *odér*, význam a používanie 304 – 305
Omega, význam termínu 84
ohybový disk, význam termínu 84
onomastika: názov vrchu *Marhát* 229 – 231; priezviská *Bondra* a *Handzuš* 295 – 296; priezviská *Kýška* a *Kiska* 176 – 177; priezviská *Lajčiak* a *Lajčák* 227 – 228; priezviská *Harabín* a *Harabín* 347 – 348; priezvisko *Murgaš* 296 – 297;

priezvisko *Sagan* 103 – 105; rodovo neutrálne meno 43 – 45; vznik, motivácia a význam komlóšských priezvisk 3 – 16; jazyková stránka komlóšských priezvisk 65 – 73
Orbítar, význam termínu 84
ORLOVSKÝ, Jozef, medailón 299 – 302
ostať, význam a používanie 117 – 121
ostávať, význam a používanie 121 – 123
ostnatec ladný, *o. ladný rôznolistý*, *o. zúžený*, botanické termíny 154
ostnochl p Handelov, *o. horský*, botanické termíny 162
ostrohrot hruškovitý, botanický termín 156
otvorene, význam a používanie 248
otvorenosť, význam a používanie 248 – 249
otvorený, význam a používanie 249 – 253

P

paciens, význam a používanie 362
pacifikácia, význam a používanie 362
pacifikačný, význam a používanie 363
pacifikovať, význam a používanie 363
pacifista, význam a používanie 364
pacifisticky, význam a používanie 364
pacifistický, význam a používanie 364
pacifizmus, význam a používanie 364
páčik, význam a používanie 365
palica, význam a používanie 365 – 366
palička, význam a používanie 366 – 367
paličkár¹, význam a používanie 367
paličkár², význam a používanie 367
paličkárka, význam a používanie 367 – 368
paličkársky, význam a používanie 368
paličkárstvo, význam a používanie 368
paličkovací, význam a používanie 368
paličkovanie, význam a používanie 368
paličkovany, význam a používanie 368
paličkovat', význam a používanie 368
panva, význam a používanie termínu 79 – 83
pásmový čas, význam termínu 84
patrón', význam a používanie 185 – 186

- patrón*², význam a používanie 186
patróna, význam a používanie 186
 – 187
patronácia, *patronancia*, význam
 a používanie 187
patronát, význam a používanie 187
 – 188
patronátny, význam a používanie 188
patronátsky, význam a používanie 189
patrónik, význam a používanie 186
patrónovať, význam a používanie 189
patrónový, význam a používanie 189
patrónstvo, význam a používanie 189
 – 190
patronymický, význam a používanie
 190
patronymum, význam a používanie 190
pavučina trsovkovitá, botanický
 termín 159
pazúrka lúčna, botanický termín 152
pazúrovka belavá islandská, botanický
 termín 149
pažitník, *p. zakrivený*, *p. tónomilný*,
 botanické termíny 156
pečeňovky, botanický termín 147
perlovka jesenná, *p. vlnkatá*, botanický
 termín 150, 147
pes, význam a používanie 308 – 309
pevný, význam a používanie 319 – 320
Phobétor, význam termínu 85
pilkatec brňový, botanický termín 159
plameňový, *plamenný*, význam
 a používanie 125
planckon, význam termínu 85
Planckov náboj, význam termínu 85
Planckov žiarič, význam termínu 85
Planckova éra, význam termínu 85
Planckova hmotnosť, význam termínu 85
Planckova krivka, význam termínu 85
Planckova teplota, význam termínu 85
plazivec chvostikovitý, *p. obyčajný*,
 botanické termíny 156
plocha, väzba 127
ploníček nížky, botanický termín 159
ploník alpský, botanický termín 159
poblázenie, význam a používanie 309
poblázenosť, význam a používanie
 310
poblázený, význam a používanie 310
 – 311
pobláznit', význam a používanie 311
pobláznit' sa, význam a používanie 311
 – 312
pocítiť, význam a používanie 312
pociťovať, význam a používanie 313
podesta, význam a používanie 61
podmesačná oblasť, význam termínu 85
podzemník voňavý, botanický termín
 148
pohárovec Mougeotov, botanický
 termín 151
pohlavie, význam a používanie 331
 – 337
poľština, význam a používanie 254
Poltergeist, význam termínu 85
popláz zakrivený, botanický termín 155
porastnica mnohotvará horská, *p.*
mnohotvará rumovisková, botanické
 termíny 149
poseidonocentrická vzdialenosť,
 význam termínu 85
poseidonocentrický, význam termínu 86
poseidonografický, význam termínu 86
pošvatec drobný, *p. lemovaný*, *p. nahý*,
p. úzkolistý, *p. zelenkastý zahnutý*,
 botanické termíny 154
pošvovka bledá krehká, botanický
 termín 148
pozdravovať, význam a používanie 306
poznanský, význam a používanie 125
prachová búrka, význam termínu 86
praktická astronómia, význam termínu
 86
prasáci, význam a používanie 191
 pravopis: kórejské písmo, prepis
 kórejského písma 257 – 278;
 slovenských názvov hradov 60
 tvarov *zveri/zvery* 316 – 317
precisia, význam termínu 86
prehistorická astronómia, význam
 termínu 86
prehľadný, význam a používanie 61
prehľadový, význam a používanie 61
prechod Merkúra cez disk Slnka,
 význam termínu 86,
prechod Venuše cez disk Slnka, význam
 termínu 86
prezentovať, význam a používanie 315
prítulník pruhovalý, botanický termín
 159

protohviezdny vietor, význam termínu 86
protoslniečny vietor, význam termínu 86
prvotný atóm, význam termínu 86
prstienok plazivý, botanický termín 159
pruhovka nestála, *p. zúbkovaná*, botanické termíny 160
prútnik bledý, *p. červenkastý*, *prútnik dvojfarebný*, *p. fialkastý*, *p. Funckov*, *p. Klinggräffov*, *p. moravský*, *p. múrový*, *p. nahustený*, *p. nachýlený*, *p. ovisnutý*, *p. ozdobný*, *p. plavý*, *p. rumoviskový*, *p. Sauterov*, *p. tenkostopkový*, *p. Warneov*, botanické termíny 152

Q

Quijote, význam termínu 87

R

radvanský, význam a používanie 125
rákoš, význam a používanie 127
rakyt Andoov, *r. bezkridly*, *r. bledý*, *r. cyprusovitý nitovitý*, *r. cyprusovitý obrátený*, *r. cyprusovitý pôvabný*, *r. nádherný*, *r. plazivý*, *r. vresovcový*, *r. zväzkovitý*, botanické termíny 156
rakytíček lesklý, botanický termín 156
rameno, *schodiskové r.*, význam a používanie 61
Ran, význam termínu 87
rašelinnik odchylný, *r. pôvabný*, *r. statný*, *r. úzkolistý*, *r. zaplavovaný*, botanické termíny 162
ravenský, význam a používanie 125
recenzie: KÁČALA, Ján – RYDLO, Jozef, M.: Henrich Bartek v slovenskej jazykovede a kultúre; SMATANA, Miloslav a kol.: Rozpomätávanie. Prvá svetová vojna jazykom prastarých otcov a materií 353 – 356; MISLOVIČOVÁ, Sibyla – VANČOVÁ, Iveta: Spytovali ste sa 237 – 240
recykliácia, význam a používanie 125
redukovaná Planckova konštanta, význam termínu 87
regenerovať, význam a používanie 63
reportovanie, význam a používanie 213 – 214

rezák, význam a používanie termínu 204 – 205
rímsky kalendár, význam termínu 87
Rocinante, význam termínu 87
ročná paralaxa, význam termínu 87
rod, význam a používanie 331 – 337
rodovo, význam a používanie 331 – 337
rodový, význam a používanie 331 – 337
rohozub kuželovitý, botanický termín 153
rovenský, význam a používanie 125
rovnoplod spletený, *r. tuhý*, botanické termíny 157
rožtek poľný, botanický termín 147
rožteky, botanický termín 147
ruština, význam a používanie 254
ryhovček šupinkovitý, botanický termín 149
ryhovka pruhovaná, *r. skalná*, botanické termíny 157

S

Saffar, význam termínu 87
Sagan, pôvod priezviska 103 – 105
Sagittarius A, význam termínu 87
*Sagittarius A**, význam termínu 88
Sagittarius A East, význam termínu 87
Sagittarius A West, význam termínu 88
Samh, význam termínu 88
Sancho, význam termínu 88
SAO, význam termínu 88
ŠČ, význam termínu 88
sekunda, význam termínu 88
selenografia, význam termínu 88
selenológia, význam termínu 88
sémantika: privlastňovanie pri menách s adjektívnou formou 93 – 203
semigeosynchronna dráha, význam termínu 88
Sgr A, význam termínu 88
*Sgr A**, význam termínu 89
schodiskový, *s-é rameno*, význam a používanie 61
Schwabeho cyklus, význam termínu 89
Schwabeho-Wolfov cyklus, význam termínu 89
skladanie obrazu, význam termínu 89
skloňovanie: mena *Titus* 51; názvu *Záruby* 303 – 304; slova *ár* 114 – 116; slova *borba* 358 – 359; slova *mäta* 61 – 62

skrútenec naklonený, s. *prostredný*,
botanické termíny 162
skupenstvo, *tuhé s.*, význam
a používanie 319 – 320
skutočná poloha telesa, význam
termínu 89
slatinovka rašelinniková, botanický
termín 149
slepačí, význam a používanie 191
slimačí, význam a používanie 191
slnečný cyklus, význam termínu 89
slnečný kalendár, význam termínu 89
slnečný kruh, význam termínu 89
SLOBODA, Rudolf, analýza
literárneho diela 279 – 283
slovenčina, význam a používanie 255
slovotvorba: obyvateľské meno od
názvu *Zlaté Moravce* 62; tvorenie
názvov jazykov 254; tvorenie
prídavných mien od slov *Raveň*,
Roveň, *pieseň*, *tieseň* 125
SLŠN, význam termínu 89
SMATAŇA, Miloslav a kol.:
Rozpamätávanie. Prvá svetová vojna
jazykom prastarých otcov a materí,
recenzia 353 – 356
Smertrios, význam termínu 89
Smithsonian Astrophysical
Observatory, význam termínu 89
Smithsonian institute, význam termínu
89
Smithsonov inštitút, význam termínu
89 – 90
Smithsonov astrofyzikálne
observatórium, význam termínu 90
smrečiansky, význam a používanie 183
– 184
SN I, význam termínu 90
SN Ia, význam termínu 90
SN Ib, význam termínu 90
SN Ic, význam termínu 90
SN II, význam termínu 90
SN II-L, význam termínu 90
SN II-P, význam termínu 90
snem, význam a používanie 127
solárny kalendár, význam termínu 90
sóthidská perióda, význam termínu 90
Spe, význam termínu 90
Spíšský hrad, tvorenie názvu a pravopis
60

správy: vedecká konferencia Jazykové
problémy, ktorých riešenie sa ťažko
hľadá 46 – 50; vedecká konferencia
Slovenčina je už 100 rokov
oficiálnym vyučovacím jazykom 106
– 109
srnčí, význam a používanie 191
starý rímsky kalendár, význam termínu
91
stolička, význam a používanie termínu
206 – 207
stračí, význam a používanie 191
strapáčik vápnomilný, s. *Hallerov*, s.
Sommerfeltov botanické termíny 152
– 153
strapkátec Hellerov, botanický termín
148
Strečniansky hrad, *hrad Strečno*,
tvorenie názvu a pravopis 60
strednoprijímový, význam a používanie
247
stužtička fialová, botanický termín 149
supernova typu I, význam termínu 91
supernova typu Ia, význam termínu 91
supernova typu Ib, význam termínu 91
supernova typu Ic, význam termínu 91
supernova typu II, význam termínu 91
supernova typu II-L, význam termínu
91
supernova typu II-P, význam termínu
91
svetový čas, význam termínu 91
svoj, význam a používanie 126
synchrotrónne žiarenie, význam
termínu 92
syntax: väzba slova *plocha*, *plocha*
s výmerou 127

Š
šedivec hviezdovitý, botanický termín
155
ŠIKULOVÁ, Veronika, analýza
literárneho diela 140 – 145
šišiačik brvitý, š. *štrbinkatý*, botanické
termíny 154
šiškoveček arktický, botanický termín
147
šiškoveček červenkastý, š. *delený*, š.
Hampeho, š. *menlivý*, botanické
termíny 148

šiškovka Macounova, š. plná, š. príbuzná, š. retiazkovitá, botanické termíny 147
škrabačka Lindenbergo, botanický termín 150
škridlovka jamkovaná, botanický termín 148
šou, skloňovanie 254
škvvrnková interferometria, význam termínu 92
štetinka rovnílistá, botanický termín 151
štrbinka horská, š. *Rothova jednostranná*, botanické termíny 151
štúdia, význam a používanie 112 – 114
študijný, význam a používanie 112 – 114
štúdiový, význam a používanie 112 – 114
štvorzub Brownov, botanický termín 162
šupinka tupolistá, botanický termín 157

T
T, význam termínu 92
Tadmor, význam termínu 92
taekwondo, skloňovanie 317 – 318
Taphao Kaew, význam termínu 92
Taphao Thong, význam termínu 92
temnosmrečiansky, význam a používanie 183 – 184
temnosmrečinský, význam a používanie 183 – 184
terminológia: inštitucionálny rámec terminologickej práce na Slovensku 129 – 139; nové a revidované mená machorastov 146 – 164; pôvod slovenských anatomických termínov pre zuby 203 – 208; súpis termínov z astronómie 17 – 30, 84 – 93; termíny *bedrá*, *driek* a *panva* v slovenskej anatomickej nomenklatúre 79 – 83
tesla, význam termínu 92
testovač, význam a používanie 318 – 319
Thestias, význam termínu 92
Tibor, výslovnosť 125 – 126
tisovník Wissgrillov, botanický termín 162

Titawin, význam termínu 92
Titus, skloňovanie 51
Tombaughova oblasť, význam termínu 92
Tonatiuh, význam termínu 93
torkvetum, význam termínu 93
trafiť, význam a používanie 63
trafiť sa, význam a používanie 63
transgender, význam a používanie 256
Trappist-1, význam termínu 93
trávnatec chlpkatý, botanický termín 154
trhanček predĺžený, t. *rôznoradový*, t. *vresovcový*, botanické termíny 160
trhový, význam a používanie 319
trojačka vykrojená, botanický termín 150
trsovka bledá, botanický termín 149
trsovka tmavozelená, t. *trsnatá*, t. *vydutolistá*, t. *vydutolistá srdcovitá*, botanické termíny 148
tržný, význam a používanie 319
tuhnutie, význam a používanie 319 – 320
tuhy, význam a používanie 319 – 320
tujovička jedľová, t. *jedľová ježovitá*, botanické termíny 150
tujovička ozdobná, t. *pôvabná*, t. *pramenisková*, botanické termíny 162
tumbler, význam termínu 93
týždňový, *týždenný*, význam a používanie 125

U
uhlová frekvencia, význam termínu 93
uchatka Bauerova, botanický termín 149
uranografický, význam termínu 93
uranológia, význam termínu 93
urnovec menlivý, u. *riečny*, botanické termíny 155
urnovec zdurený, botanický termín 150
urnovec vlhkomilný, botanický termín 151
UT, význam termínu 93

V
valcovka badenská, botanický termín 148
valcovka bantryjská, botanický termín 149

váš, význam a používanie 126
veľký rok, význam termínu 93
Veritate, význam termínu 93
veveričník *Flotowov*, v. *ladovcový*, v.
skrátény, v. *Starkeho*, v. *širokolistý*, v.
vlhkomilný, v. *topoľový*, v. *zakrivený*,
botanické termíny 161
viac-, význam a používanie 128
viacfarebný, pravopis 128
viacjazyčný, pravopis 128
viacrozmerný, význam a používanie
255 – 256
viacrozmerový, význam a používanie
255 – 256
viacúčelový, pravopis 128
viacdrojový, pravopis 128
vinny, význam a používanie 128
vinový, význam a používanie 128
vlnivka Flotowova, botanický termín
149
volant, význam a používanie 306
vrstevnatka Agassizova, v.
bradavkovitá, v. *hnedastá*, v. *hnedastá*
šedivá, v. *hustotrsá*, v. *chlpkatá*, v.
poduškovitá, v. *švajčiarska*, v. *tuhá*,
botanické termíny 160
vtáčí, význam a používanie 191
výbežkatec dvojtvárny, botanický
termín 155
vyhospodáriť, význam a používanie 360
výslovnosť: mien *Tibor*; *Ctibor* 125
– 126; slov *letieť*, *lice*, *licenka*,
lietadlo, *maliny* 314

W

webová jazyková poradňa, päť rokov
jej fungovania 73 – 79
won hwa do skloňovanie 317 – 318

X

xerox, so *x-om*, význam a používanie
317

Z

zajačí, význam a používanie 191
záplava, význam a používanie 127
zárezovka hlávkovitá, botanický termín
148
zárezovka dlhozubá, z. *lesná*, z.
Savičovej-Ljubickéj, z. *sudetská*, z.
vykrojená, botanické termíny 149
Záruby, skloňovanie 303 – 304
závitovka Bambergerova, z. *lesklá*,
botanické termíny 162
závrtek štetinatoplodý, z. *vidličkovitý*, z.
Warnstorfov, botanické termíny 150
zdanlivá poloha telesa, význam termínu
93
zdieľaný, význam a používanie 172
– 175
zdokladovať, význam a používanie 63
zdvojenec tisolistý, botanický termín
148
zemovka trsnatá, botanický termín 159
zjazd, význam a používanie 127
zlatolistok predĺžený, botanický termín
152
zlatomoravský, význam a používanie 62
zmáčanec nórsky, botanický termín 155
znovupoužívanie, význam a používanie
125
zobáčik stlačený, botanický termín 160
zregenerovať, význam a používanie 63
zubatec bradatý, z. *Bruntonov*, z.
menlivý, z. *štíhly*, botanické termíny
153
zver, skloňovanie 316 – 317

Ž

žabací, význam a používanie 191
župa, význam a používanie 314 – 315
župan, význam a používanie 314 – 315

Sibyla Mislovičová

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300